

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTAMAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI
MEHNAT TA'LIM KAFEDRASI**

"Himoyaga tavsiya etilsin"

Mehnat ta'limi kafedra

mudiri: _____ dots.X.T.Maxamov

"_____" _____ 2019-yil

"Himoyaga ruxsat etildi"

Pedagogika fakulteti dekani

_____ dots.F.E.Ochilov

"_____" _____ 2019-yil

Pedagogika fakulteti 5112100-Mehnat
ta'limi yo'nalishi bitiruvchisi

Bozorova Visola Ro'ziboy qizining
bakalavr darajasini olish uchun

**"O'rta umumta'lim maktablarida kasb-hunarga
yo'naltirish tizimini takomillashtirish"**

mavzusida yozgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar: katta o'qituvchi A. Ochilov

Qarshi-2019-yil

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTAMAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI
MEHNAT TA'LIM KAFEDRASI**

**5112100-Mehnat ta'limi yo'nalishi bo'yicha
bakalavr darajasini olish uchun**

**"O'rta umumta'lim maktablarida kasb-hunarga
yo'naltirish tizimini takomillashtirish"
mavzusida yozgan**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

**Bajardi: Bozorova Visola Ro'ziboy qizi
Ilmiy rahbar: katta o'qituvchi A. Ochilov**

Bitiruv malakaviy ishi Mehnat ta'limi kafedrasida bajarildi.

Kafedraning 2019-yil _____ dagi majlisida muhokama qilindi va himoyaga tavsiya etildi (bayonnomma №____).

Kafedra mudiri: **dots. X.T.Maxamov**

Bitiruv malakaviy ishi YaDAK ning 2019-yil _____ dagi majlisida himoya qilindi va _____ ball bilan baholandi (bayonnomma №____)

YaDAK raisi: _____

A'zolari: _____

Qarshi-2019-yil

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI

5112100-Mehnat ta'lifi yo'nalishi bitiruvchisi
Bozorova Visolaning bitiruv malakaviy ishiga rahbarning
XULOSASI

Bitiruv malakaviy ish mavzusi: “O'rta umumta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish”.

Bitiruv makaviy ishning hajmi:65 bet

a)yozma izoh qismi: 61 bet

Bitiruv malakaviy ishning dolzarbligi va berilgan topshiriqqa mosligi. Mazkur bitiruv malakaviy ishi “O'rta umumta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish”ga bag'ishlangan bo'lib talaba bakalavr darajasini olish uchun davlat ta'lif standartlari malaka talablari asosida bajargan. Ularni kasb-hunar tanlashga yo'naltirish orqali, bo'lajak kasbiy qarorlarini shakllantirishda, kasbni erkin vamustaqlil tanlashlari uchun mustahkam zamin yaratuvchi tashxis xizmatiga ilmiy, amaliy tizim sifatida qarash lozim.Bir so'z bilan aytganda ushbu mavzu bugungi kundagi eng dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi.

Bitiruvmalakaviyishningyozmaizoh, grafikmaterialarningtarkibivabajarilishsifati. Kirish, mavzuning dolzarbliji, maqsadi, vazifalari, ilmiv-uslubiy yangiligi, amaliy ahamiyati: 1-bobda muammoning ilmiy asoslari nazariy jihatlari, tamoyillari bayon etilgan. 2-bobda “O'rta umumta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish” mavzusini zamonaviy axborot-pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish mavzusiga oid uslubiy tavsiyalar va samarali foydalanish metodlarini takomillashtirish bo'yicha izlanishlar amalga oshirilgan.

Bitiruv malakaviy ishda ilmiy manbalar, fan texnika yutuqlari va ilg'or tajriba natijalaridan foydalanganligi, Malakaviy ishni yozishda“O'rta umumta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish” mavzusini zamonaviy axborot-pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishga oid ilmiy nazariy va uslubiy hamdailg'or tajriba natijalaridan foydalilanigan.azi bir kamchiliklar uchraydi lekin u ish sifatiga ta'sir etmaydi.

Bitiruv malakaviy ishi bahosi (maksimal baho-100) Malakaviv ish O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lif vazirligining malakaviy ishlarga qo'yiladigan talablarga mos keladi. Ish himoyaga tavsiva etiladi.

Bitiruv malakaviy ish rahbari: **katta o'qituvchi A.O.Ochilov**

“ ” 2019-yil

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI
5112100-Mehnat ta'limi yo'nalishi bitiruvchisi Bozorova
Visolaning bitiruv malakaviy ishiga

TAQRIZ

Bitiruv malakaviy ish mavzusi: "O'rta umumta'lim mакtablarida kasb-hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish".

Bitiruv malakaviy ishning dolzarbligi va berilgan topshiriqqa mosligi: Bitiruv malakaviy ishi asosan o'rta umumta'lim mакtablarida kasb-hunarga yo'naltirish tizmini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan bo'lib bugungi kunda, kasb-hunarga yo'naltirishdan maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli ravishda kasbni to'g'ri tanlashga tayyorlashdir. Ularni kasb-hunar tanlashga yo'naltirish orqali, bo'lajak kasbiy qarorlarini shakllantirishda, kasbni erkin va mustaqil tanlashlari uchun mustahkam zamin yaratuvchi tashxis xizmatiga ilmiy, amaliy tizim sifatida qarash lozim. Lekin bugungi kunda kasb-hunarga yo'naltirish tizimida kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy-amaliy tizimi yetaricha ishlab chiqilmagan, ilmiy pedagogik asoslari talab darajasida yaratilmagan. Bundan tashqari hozirgi kun talablari asosidagi tezkor yangiliklar, zamonaviy o'quv texnologik qo'llanmalar, dars ishlanmalari, ko'rgazmali vositalarning kamligi, kasb-hunar tanlash mezon va meyclarining belgilanmaganligi, kasb-hunar tanlash bo'yicha tezkor eloqaning o'rnatilmaganligi kabi muammolar dolzarb masalalardan biridir.

Bitiruv malakaviy ishning yozma izoh, grafik materiallarning tarkibi va bajarilish sifati. Bitiruv malakaviy ishi asosan kirish, 2 ta bob, 6 ta paragraf, umumiylar xulosalar va foydalananilgan adabiyotlar ruyxatidan iborat bo'lib, unda "O'rta umumtalim mакtablarida kasb-hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish" mazmuniga oid metodik ishlanmalar, uslubiy tavsiyalar berilgan. Malakaviy ish O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining malakaviy ishlarga qo'yiladigan talablariaga mos keladi.

Bitiruv malakaviy ishda ilmiy manbalar, fan texnika yutuqlari va ilg'or tajriba natijalaridan foydalanganligi. Malakaviy ishlari bajarishda mavzuga oid ilmiy manbalar, fan texnika yutuqlari va nazariy, ilmiy-uslubiy qo'llanmalardan, ilg'or tajriba natijalaridan hamda ZIYONET materiallaridan foydalananilgan.

Bitiruv malakaviy ish bahosi (maksimal baho-100) Bitiruv malakaviy ishda ba'zi bir orfografik va grammatick xatolar uchraydi ammo bu kamchiliklar ishning saviyasiga ta'sir qiliaydi. Ishni himoyaga tavsiya etaman.

Taqrizchi:

t.f.n., dots. Chuyanov D.SH.

QarMII kafedrasi mudiri

"—" 2019 yil

D.SH.
Chuyanov

b. Niyazov

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

BITIRUV MALAKAVIY ISHIGA TOPSHIRIQ

"TASDIQLAYMAN"

Kafedra mudiri _____ dots .X.T.Maxamov
" " 2018-yil

Talaba: Bozorova Visola Ro'ziboy qizi

Ta'limiy yo'naliishi: 5112100-Mehnat ta'limi

Bitiruv malakaviy ishining mavzusi: "O'rta umumta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish"

Bitiruv malakaviy ishi oldi amaliyot o'tagan joy: Qarshi shahar 7-maktab

Bitiruv malakaviy ishi raxbari: Katta o'qituvchi Ochilov Alisher

Malakaviy ishning maqsadi: "O'rta umumta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish bo'yicha ishlab chiqilgan takliflarni tahlil qilish va yoritib berishdan iborat".

Ish rejasি:

Bitiruv malakaviy ishi bo'limi	Bitiruv malakaviy ishi mazmuni	Bajarish muddati
Kirish	Mavzuning dolzarbligi, maqsadi, vazifalari, ilmiy-uslubiy yangiligi, amaliy ahamiyati	Noyabar-dekabr
1-bob	O'rta umumta'lim maktablarida kasb-hunarga yo'naltirish tizimini rivojlantirishning ilmiy-nazariy aspektlari	Yanvar-fevral
2-bob	O'rta va umumta'lim maktablarida kasbga yo'naltirish tizimini takomillashtirishni metodologik asoslari	Mart-aprel
Ish natijalarini xulosalash	Tajriba-sinov natijalariga asosan xulosalash. Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxatini tuzish	Aprel-may
Dastlabki himoyaga tayyorgarlik	Bitiruv malakaviy ishini rasmiylashtirish va himoya qilish	May-iyun

Bitiruv malakaviy ishini bajarish uchun zarur bo'lgan materiallar:

a) **adabiyot manbalari:** U.Tolipov, M.Usmonboyeva "Pedagogik texnologiya" (Nazariy va amaliy). T.: Fan 2005-yil

b) **qonuniy-me'yoriy xujjatlar:** O'zbekiston Respublikasida ta'lim to'g'risidagi me'yoriy hujjatlar: "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", Uzluksiz ta'lim tizimi

v) **statistika va boshqa ma'lumotlar:** O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha ma'lumotlar

Tasvirlash materiallari: Jadval, chizma

Topshiriq berilgan kun: 16-Noyabr 2018-yil

Ishni topshirish muddati: 15-May 2019-yil

Ilmiy rahbar: katta o'qituvchi Ochilov Alisher

Kafedra mudirining bitiruv ishini himoyaga qo'yish haqidagi xulosasi:

MUNDARIJA

Kirish.....	3
 I BOB. O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tiziminи rivojlantirishning nazariy aspektlari	
1.1 O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishning nazariy bazasi.....	7
1.2 O‘rta umumta’lim mакtablarida kasbga-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishga fundamental yondashuv	15
1.3. Umumiy o‘rta ta’limda kasbga yo‘naltirish ishlarining tuzilmasi va mazmuni	23
 II BOB. O‘rta va umumta’lim mакtablarigada kasbga yo‘naltirish tizimini takomillashtirishni metodologik asoslari	
2.1 O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini shakllantirishda qo‘llaniladigan asosiy vositalar	39
2.2 Ta’lim oluvchilarни kasbga yo‘naltirishga ta’sir qiladigan omillar	43
2.3 O‘rta umumta’lim mакtablarida kasbga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish metodik ta’minoti	52
 XULOSA	63
 FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	65

Kirish

Mavzuning dolzarbligi: “O‘rta umumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish” mavzusida yozilgan ushbu bitiruv malakaviy ishining dolzarbliyi O‘zbekistonda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” va “Ta’lim to‘g“risida”gi qonunlarni amalga oshirishni yuksaltirishda muhim ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatdagi vazifa sifatida kasbga yo‘naltirish ishlarini mazmun va sifat jihatdan takomillashtirish hozirgi kunda alohida axamiyat kasb etishi bilan izoxlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi o‘z mustaqilligiga erishganidan so‘ng ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohatlar jarayonida asosiy bo‘g‘in hisoblangan umumiyo‘rta ta’lim maktablari faoliyatida o‘quvchilarni hayotga tayyorlash va kasb tanlashga yo‘naltirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Kasbga yo‘naltirishdan asosiy maqsad o‘sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo‘lib, bu jarayon shaxsning bo‘lg‘usi kasbiy faoliyat subyekti sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko‘maklashadi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishdan maqsad o‘sib kelayotgan yosh avlodning ongli ravishda kasbni tanlashga tayyorlashdir. Ularni kasb-hunarga yo‘naltirish orqali, bo‘lajak kasbiy qarorlarini shakllantirishda, kasbni erkin va mustaqil tanlashlari uchun mustahkam zamin yaratuvchi tashxis xizmatiga ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim. Bu tizim orqali har bir o‘quvchi shaxsni kasbga yo‘nalitirishda ham individual xususiyatlarini ham xalq xo‘jaligi manfaatlari nuqtai nazardan mehnat resurslarini to‘laqonli ta’minlash zaruratinini hisobga olish kerak. Lekin bugungi kunda umumiyo‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishning ilmiy-amaliy tizimi yetarlicha ishlab chiqilmagan, ilmiy-pedagogik asoslari talab darajasida yaratilmagan. Bundan tashqari hozirgi kun talablari asosidagi tezkor yangiliklar, zamonaviy texnologik o‘quv qo‘llanmalar, dars ishlanmalari, ko‘rgazmali vositalarning kamligi, kasb tanlash me’zon va me’yorlarining belgilanmaganligi, kasb tanlash bo‘yicha tezkor aloqaning o‘rnatilmaganligi kabi muammolar dolzARB masalalardan biridir.

Ishning maqsad va vazifalari: Bitiruv malakaviy ishning maqsadikasbga yo‘naltirish tizimini shakllantirish va rivojlantirish axamiyatini o‘rganish va taxlil qilish.

Maqsadni amalga oshirish yo‘lida quyidagi vazifalar kelib chiqadi:

- Kasbga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishning nazariy bazasi to‘g‘risida asosiy tushunchalar, uning xususiyatlari va prinsiplari to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘lish;
- Kasbga yo‘naltirish tizimini rivojlantirish va takomillashtirish jarayonini ko‘rib chiqishda fundamental yondashuv va unga ta’sir etuvchi omillarni o‘rganish va taxlil qilish;
- Kasbga yo‘naltirish tizimida qo‘llaniladigan asosiy vositalar va ta’lim oluvchilarni kasbga yo‘naltirishga ta’sir qiladigan omillarni ishda ko‘rsatib va izoxlab berish;

Mavzuni o‘rganish darajasining qiyosiy bo‘yicha tahlili: Hamza Hakimzoda Niyoziy, Munnavar qori Abdurashidxonov, Oqiljon Shorofiddinov, A. Avloniyalar va boshqalar yangi maktablar ochib, u yerda ta’lim tarbiyani mehnat ta’limi jarayonida kasb tanlashga yo‘naltirish ishlarini qo’shib olib borganlar. N.Krupskaya, D. Davletov, O’. Tolipov N.Saidaxmedov, R SH.Abdullayeva, J.Yo‘ldashev, S.Usmonova, S.Abduraxmonov va boshqa ko‘plab olimlar ilmiy tatqiqot ishlari olib borganlar.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi: Ishga qo‘yilgan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda quyidagi faktlar o‘rganilib, izohlanib va tahlil qilindi:

- O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishning nazariy bazasi to‘g‘risida asosiy tushunchalar, uning xususiyatlari va prinsiplari bilan tanishildi va o‘rganildi;
- O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirish va takomillashtirish jarayonini ko‘rib chiqishda fundamental yondashuv va unga ta’sir etuvchi omillar o‘rganib chiqilib ularga izox berildi;
- O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimida professionalizmni shakllantirishda qo‘llaniladigan asosiy vositalar va ta’lim

olvchilarni kasbga yo‘naltirishga ta’sir qiladigan omillar ish jarayonida ko‘rsatilib ularga tahlil berildi;

•O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish va uni ta’lim tizimini rivojlanishidagi o‘rnin o‘rganib chiqildi va mavzuga oid xulosalar berildi.

Tadqiqotning predmeti: O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirish va takomillashtirishga ta’sir etuvchi omillar, qo‘llaniladigan vositalar va sifatni oshirish maqsadida olib borilishi lozim bo‘lgan vazifalar.

Tadqiqotning obyekti: O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirish va takomillashtirish.

Tadqiqot metodlari: ushbu bitiruv malakaviy ishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning asarlari, O‘zbekiston Respublikasidagi qonun va dasturlar, monografiyalar, ilmiy maqolalar va sohaga oid adabiyotlar asosida yozilgan.

Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati: ishning nazariy xulosalari va uning natijasi o‘rta umumta’lim mакtablarida texnologiya fanini o‘qitish jarayonida “Kasb ta’limi”, “Kasbga yo‘naltirish” ishlarining mazmuni va mohiyatini o‘rgatish, o‘qitish bo‘yicha o‘quv materiallar sifatida foydalanilishi mumkin.

Bitiruv malakaviy ishining tarkibi: Mazkur bitiruv malakaviy ish kirish, ikkita bob, oltita paragraf, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatini o‘z ichiga olgan.

Kirish qismida tanlangan va ish olib borilayotgan mavzuning dolzarbligi, uning maqsad va vazifalari, obyekti va predmeti, nazariy metodologik bazasi, yangiligi va amaliy moxiyati o‘z aksini topgan.

Birinchi bob, “O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishning ilmiy-nazariy aspektlari” va kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishning nazariy bazasi to‘g‘risida asosiy tushunchalar, uning xususiyatlari, prinsiplari, hamda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishni takomillashtirish jarayonini ko‘rib chiqishda fundamental yondashuv, unga ta’sir etuvchi omillar to‘g‘risida ma’lumot berildi. Shuningdek ular o‘rganilib va tahlil qilindi.

Ikkinci bob, “O‘rta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini takomillashtirishni ta’mинlashda metodologik asoslari”-da kasb-hunarga yo‘naltirish tizimida professionalizmni shakllantirishda qo‘llaniladigan asosiy vositalar va ta’lim oluvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishga ta’sir qiladigan omillar va uni ta’lim tizimini rivojlanishidagi o‘rni o‘rganib chiqildi, olingan ma’lumotlar taxlil qilinib, tegishli natijalar chiqarildi.

Xulosada bitiruv ishini tayyorlash jarayonida qo‘llanilgan materiallar va ma’lumotlar asosida mavzuga oid tegishli xulosalarva takliflar berildi.

I BOB. O‘rta umumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishning ilmiy – nazariy aspektlari

1.1. O‘rta umumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishning nazariy bazasi

O‘zbekiston Respublikasi o‘z mustaqilligiga erishganidan so‘ng ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohatlar jarayonida asosiy bo‘g‘in hisoblangan umumiyl o‘rta ta’lim maktablari faoliyatida o‘quvchilarni hayotga tayyorlash va kasb-hunar tanlashga yo‘naltirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

O‘rta umumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirishdan asosiy maqsad o‘sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo‘lib, bu jarayon shaxsning bo‘lg‘usi kasbiy faoliyat subyekti sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko‘maklashadi.

Respublikamizda ta’lim islohatlari bosqichma-bosqich amalga oshirib borilayotgan hozirgi davrda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” va “Ta’lim to‘g‘risida”-gi qonunning talablaridan va islohotning bosh maqsadidan kelib chiqqan holda, o‘rta mumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish sohasida mavjud bo‘lgan ilmiy xulosalar va tavsiyalar hamda umumiyl o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish, xususan ulkan ummon bo‘lgan kasblar olami bilan tanishtirish usullarini yangilash zarurati yuzaga kelmoqda. Zero, umumta’lim muassasalari o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish, ularning kasb-hunarni ongli ravishda va to‘g‘ri tanlashiga ko‘maklashish masalasi ta’lim sohasida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi.

Uzluksiz ta’lim tizimi rivojlanishining hozirgi sharoitida o‘quvchilar bilan olib boriladigan kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini takomillashtirish, ularni ongli kasb tanlashga, kelgusidagi kasbini o‘zi belgilashga tayyorlash umumta’lim maktablarining muhim vazifalaridan sanaladi. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari ta’lim-tarbiya bilan uzviy kechadigan, uning barcha qirralarini qamrab oladigan uzluksiz jarayondir. Maktabgacha, umumta’lim maktablari va

maktabdan tashqari, o‘rtalik maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalari, jamoa tashkilotlari hamda ota-onalarning o‘zaro hamkorligi bu jarayonning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Bunday hamkorlik o‘sib kelayotgan yosh avlodga ongli kasb-hunar tanlash, o‘z kasbiy istiqbolini belgilash hamda jamiyat ravnaqiga munosib hissa qo‘sish imkonini yaratadi.

Tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘quvchi-yoshlar mehnat bozori to‘g‘risidagi bilimlarini kengaytirish, o‘z karyerasini muvvafaqiyatli tashkil etish yo‘llari haqidagi tasavvurlarini oshirish ularning mehnat bozorida raqobatga yetarlicha tayyor bo‘lishiga olib keladi. Ko‘pchilik yoshlarda bozor munosabatlari, o‘zi egallayotgan kasb-hunar imkoniyatlari to‘g‘risida ko‘proq xayoliy ta’surotlar ustunlik qiladi. Amaliy kasbiy faoliyatga kirishib borishning birinchi davridayoq bu tasavvurlarning amalga oshmasligi natijasida yoshlarda hadiksirash, jur’atsizlik bilan bog‘liq murakkab ijtimoiy-psixik holatni vujudga keltiradi.

Bu boradagi yuzaga kelgan masalalarning yechimini topishda kasb-hunarga yo‘naltirilgan ta’lim imkoniyatlaridan kengroq foydalanish talab etiladi. Jumladan, kasb-hunarga yo‘naltirilgan ta’limni amalga oshirishda o‘qitish maqsadlari va mazmuniga asoslangan Davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari asos vazifasini o‘taydi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy nazariy va shu bilan birga natijaviy vazifasi shundan iboratki, u o‘sib kelayotgan avlodni, ya’ni maktabdanoq individua kasb tushunchasini paydo qilib, undagi moyillik va qiziqishni yuzaga chiqarib, uning imkoniyatlari qay darajada va uning bajarayotgan ishiga yoki tanlagan kasbi bilan uning tayyorganlik va tayyorlanganlik darajasi o‘rtasida uzilish va noratsional uzviylik davom etmayotganini aniqlashdan iborat. Bu borada, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi qoshida faoliyat olib borayotgan O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologikpedagogik Respublika tashxis markazi yuqorida aytilganidek kasbga yo‘naltirish jarayonini unga tegishli bo‘lgan barcha ma’muriy, pedagogik va psixologik vositalar asosida tashkil etadi.

Kasbga yo‘naltirish deganda shaxs kasb tanlashda uni qiziqishlari, ayni paytda jamiyatda shu kasbga bo‘lgan ehtiyoj va shu bilan birga shaxsda shu ehtiyojlarga asoslanga holda imkoniyatlari darajasini xisobga olib unga kasbiy konsultatsiya, kasbiy adaptatsiya va psixologik ta’lim taqdim etish asosida uni u yoki bu kasbga yo‘naltirish va yordam ko‘rsatish tushuniladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning turli nazariy izoxlari orasida hozirgi vaqtida ikkita eng muhim tushunchani ko‘rsatish mumkin, bular:

- **Ana’naviy (diagnostik);**
- **Zamonaviy (rivojlantiriuvchi);**

An’anaviy (diagnostik) kasb-hunarga yo‘naltirish nazariyasining asosiy vazifasi shaxsda kasbiy moyillikni undagi psixologik xususiyatlar va shaxsiy extiyojlarini solishtirish yo‘li bilan aniqlash. Bunda asosiy mas’uliyat kasbiy konsultantga yuklanadi. U test o‘tkazish yo‘li bilan va ulardan olingan natija asosida shaxsni u yoki bu kasb-hunarga moyiliigini aniqlaydi. Bu xolda shaxs, ya’ni ta’lim oluvchi passiv rolini o‘ynaydi.

Zamonaviy (rivojlantiriuvchi) kasb-hunarga yo‘naltirish konsepsiyasi shaxs o‘z kelajagini aniqlashda aktiv ishtirokini nazarda tutadi. Bunda asosiy e’tibor shaxsning turli xil sohalarni egallashi jarayonida undagi rivojlanishni aniqlashga qaratiladi. Kasb-hunarga yo‘naltirish o‘quv-tarbiyaviy ishlarining qismi sifatida ko‘riladi. Kasb-hunar tanlashga tayyorlash, kelgusi ta’limning yo‘nalishini va kasb-hunar egallahning usullarini aniqlash.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy maqsadi — bu umumta’lim mакtablarining o‘quvchi va bitiruvchilarini ongli va mustaqil ravishda kasb-hunar tanlashga tayyorlash, kelgusi ta’limning yo‘nalishini va kasb-hunar egallahning usullarini aniqlash.

Demak, maktabdagи har bir xodim kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha qanday ishlarni amalga oshirishini bilishi lozim. Chunki, kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini amalga oshirishda nafaqat mакtab kasb-hunarga yo‘naltiruvchisi yoki amaliyotchi psixologi, balki butun mакtab jamoasi mas’uldir.

1-sxema. Kasb-hunar yo'naltirish maskanlari

Maktab, oila mahalla va ishlab chiqarishning hamdo'stligi yosh avlodni yangi ruhda tarbiyalashning asosiy prinsipi hisoblanadi. O'quvchilarda professional qiziqishlarini rivojlantirish va tarkib toptirish, sanoat, qurilish, qishloq xo'jaligi xizmat ko'rsatish sohasi ishchi kasblariga ijtimoiy e'tiborning ortishi, xayot yo'lining ongli ravishda tanlash ishining muvaffaqiyati maktab, oila, mahalla va ishlab chiqarishning birgalikda olib borilgan samarali ishlariga bog'liq.

Shaxsni tarbiyalash asoslari oiladan boshlanadi, ya'ni o'quvchilar ba'zi kasblar bilan, xususan o'z ota-onalari, akalari, opalari, qarindosh urug'larining kasblari bilan oilada tanisha boshlaydilar bu esa o'quvchilar professional qiziqishlarining rivojlanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilarning hamma ota-onalarini (ularni o'z bolalari bilan oilaviy kasb tanlashga yo'llash ishlarida aktiv ishtirok etish darajasiga qarab) taxminan 4 katigoriyaga bo'lish mumkin.

1. Ota-onalar bolalarining o‘yinlari va mehnatini kuzatadilar, uyda bolaalri qiziqqan har qanday ish bilan mashg‘ul bo‘lishlari uchun sharoit yaratib beradilar; bolalari bilan korxona, kallektivning mehnati haqida, o‘z ishlab chiqarish muoffaqiyatlari to‘g‘risida suhbatlashadilar; ularning qiziqishlari va qobiliyatlarini va xalq xo‘jaligi ehtiyojlarini hisobga olgan holda aniq maslahatlar beradilar.

2. Ota-onalar bolalari bilan kasb tanlash haqida suhbatlashadilar, lekin aktiv ta’sir ko‘rsatmaydilar, o‘z bolalarining individual hususiyatlarini har doim ham hisobga olavermaydilar.

3. Ota-onalar bolalarining rejalariga ha deb aralashaveradilar, ularning qiziqishlari, istak va imkoniyatlarini hisobga olmaydilar, yeasbning moddiy va obroli tamonlaridan kelib chiqib o‘zlarini tanlagan ihtisosni egallashga majbur qiladilar.

4. Ota-onalar o‘z balolarining kelajagiga passiv va sovuqqonlik bilan qaraydilar, ularga kasbtanlashga yordam bermaydilar, bu muammodan o‘zlarining behabarligi va noto‘g‘ri maslag‘at berib qo‘yishlaridan cho‘chib, “o‘zing ko‘r”, “qaysi biri yaxshi bo‘lsa shuni tanla” va hokozalar qabilida ish tutib, o‘zлarni chetga tortadilar.

Ko‘pchilik ota-onalar kasb tanlashga yo‘llash masalalari bo‘yicha maslahatlariga muhtojdirlar.Ular bunday yordamni suhbat, konsul’tatsiya va boshqa tadbirlar formasida maktab pedagogika jamoasi, vrach, psixolog, korxona mutaxasislaridan olish mumkin.

Maktab o‘zining rejalshtirgan tadbirlariga muvofiq ravishda ota-onalar kanferensiyasini uyuştirish va o‘tkazish kerak. Bu konfrensiyalarda korxona kadrlar bo‘limlari, mehnat resurslaridan foydalanish bo‘yicha bo‘limlarning, viloyat xodimlari, turli xil kasblarning, vakillari va o‘quv yurtlarining rahbarlari hamda ota-onalar so‘zga chiqishlari mumkin bo‘ladi. Ular o‘z kasblarining mazmuni haqida muvofaqiyatli mehnat qilishi uchun qo‘llaniladigan zarur bilim va malakalar hamda boshqa narsalar to‘g‘risida bu kasbni qayyerda va qanday egallash va shu hususida qanday mahoratli bo‘lish haqida; yoshlardan keladigan qiyinchiliklar haqida va o‘quvchilar bilan oilaviy suhbatlaruchun tavsiyalar haqida gapirib berishlari kerak.

Buyuk mutafakkir olim Abu Ali Ibn Sino - Odamning yashashi uchun eng zarur narsa bu foydali mehnat jangi deb ta’kidlaydi. Uning fikricha, ota-onalar o‘z

bolalariga yoshligidan ma'lum bir kasb-hunar o'rgatishlari lozim. Bola kasb-hunarni ma'lum darajada o'zlashtirib bo'lgandan so'ng uni kasb-hunaridan foydalanishga, ya'ni halol mehnat bilan mustaqil hayot kechirishga o'rgatish kerak. Mutafakkir bu ishning bolalar uchun ikki xil tarbiyaviy ahamiyatiga ega ekanligini ta'kidlaydi:

1. Bola o'z kasb-hunari tufayli mustaqil turmush kechirib, uning dastlabki manfaatini ko'rgandan keyin, o'z hunariga yanada mahkam bog'lanib, unga nisbatan muhabbat orttiradi va uni takomillashtirishga intiladi.

2. Yashash takomili o'z zimmasiga yuklatilgandan keyin o'z kasb-hunariga odat hosil qiladi.

Demak, Ibn Sinoning ta'lim berishicha, ilm-ma'rifat va kasb-hunar egallashda kishi har qanday mushkulni dadillik bilan yengadi va u hunari tufayli hech ham xor bo'lmaydi. Shuning uchun ham: «Yoshlarga ilm bera borib, - degan edi ulug' olim Ibn Sino, - ularga hunar o'rgatmoq muhim ma'suliyatli ishdir. Hunar o'rganish birga yoshlar har qanday nojo'ya xattiharakatlardan xoli bo'ladilar, - deb ta'kidlaydi.

Ibn Sinoning o'z davrida yoshlarni hunarli bo'lishga chorlagan quyidagi durdona nasihatlari hozirgi kunda xam o'zining ma'rifiy-tarbiyaviy ahamiyatini yo'qtgani yo'q: Oltin olmaginu o'rgangin hunar, Hunarning oldida xasdir oltin, zar.

Xoja Samandar Termiziy (XVII asr) «Dastur al-muluk» asarida mehnat va kasb-hunar ahlini tarbiyalashni targ'ib etar ekan, iste'dod (kasb-hunar) egalarining tarbiyasi shunday bir kishidirki, qora tuproqni toza oltinga, noqis toshni esa aybsiz gavharga aylantiradi, deb ajoyib fikrlar bayon qiladi:

Tarbiyatdan tuproq gavhar bo'ladi.

Nof ichra kon mushki asg'or bo'ladi.

Qiymatsiz qora bir temirni iksir,

Tarbiya aylagach sof zar bo'ladi.

Kasbga ko'nikish – bu yosh insonning asta-sekin kasbiy mehnat sharoitiga kirishi, vazifasiga ko'ra emas, balki uning psixik xususiyatiga ko'ra, o'quvchilikdan malakali ishchi kadrga aylanishidir.

Kasbga ko‘nikish davri odatda uchta xarakterli bosqich bo‘yicha boradiki, ularning har biri pedagoglar uchun juda muhim xususiyatlarga ega. Kasbga ko‘nikishning birinchi bosqichi – tanishtirish bo‘lib, o‘zining atrof-muhitdagi yangi rolini anglashdan iborat. U tanlangan kasb bo‘yicha muayyan malaka olishga qaror qilingandan boshlanadi va ishlab chiqarish ta’limiga dastlabki nazariy tayyorgarlik davrida o‘quv ustaxonalari hamda bilim yurti bilan tanishish davrida davom etadi.

Kasb-hunarga ko‘nikishning bu birinchi bosqichida qabul qilingan qarorning to‘g‘riligini o‘smir o‘zi baholaydi kasbga, ishlab chiqarishga, kursdoshlar va o‘qituvchilar bilim yurti va korxonaga munosabati vujudga keladi. O‘smir o‘z kelajagiga nazar tashlaydi. Hamda tanlangan kasbida qandaydir jozibali va qandaydir xunuk tomonlarni ko‘radi. Bolalikda o‘yg‘ongan, qiziqtirgan sohalar haqidagi o‘y xayollari barbod bo‘ladi, hamda yangi umid va intilish paydo bo‘ladi.

Kasbga ko‘nikishning ikkinchi tayyorlov bosqichi ijtimoiy umumiyligi va maxsus predmetlar hamda o‘quv ustaxonalarida ishlab chiqarish ta’limini asosli egallashdan iborat kasb o‘rganishdir. Bu yerda ham tanlangan kasbga ko‘nikishning ancha uzoq va ma’suliyatli bo‘lgan davri, ya’ni kasbni o‘zlashtirayotgan malakali ishchishaxsnинг dastlabki shakllanishi yuz beradi. Bu shakllanishning muvafaqqiyati o‘zini o‘quv mehnati natijasidan qanoatlanish va qanoatlanmaslik bilan bog‘liq yutuqlar quvontiradi va ilhom beradi, yanada kattaroq muvafaqqiyatlarga undaydi. Tasodifiy muvaffaqiyatsizlikga yanada ko‘proq kuchni safarbar qiladi. Ammo doimiy ravishdagi muvafaqqiyatsizlik ishga, o‘qishga va kasbga nisbatan qiziqishi susayadi.

Kasbga ko‘nikishning uchinchi asosiy bosqichi yosh insonning korxona ishchilari muhitiga singishidir. Bu bosqich o‘quvchi o‘zini o‘rab olgan o‘sha guruhning a’zosi yoki ishchi sifatida his qiladigan, ammo ular darajasida malaka orttirmagan, tegishli mehnat unumдорligi va mahsulot sifatini ta’minlay olmaydigan, ba’zan xato va beparvoliklarga yo‘l qo‘yadigan ishlab chiqarish amaliyoti davrida boshlanadi. Rasmiy jihatdan o‘zining tengligi va atrofidagi kishilar bilan ishlab chiqarish malakasida teng emasligi hamda ularning èsh ishchiga «temir qanot qushcha» deb munosabatda bo‘lishini anglash uning bu bosqichdagi kasbga ko‘nikishi jarayonini favqulodda murakkablashtirib qo‘yadi. Buni ijobiy hal qilish

esa amaliyotda korxona ishchi kadrlari bilan birgalikda qiladigan mehnatiga bog‘liq bo‘ladi.

Xulosaqilibshuniaytish lozimki o‘quvchi yoshlarni mehnatgao‘rgatmasdanturibjamiyatuchunbarkamolshaxs etib tarbiyalashmumkinemas. Mehnat insonni barkamollikka va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga yordam beradi.

Yoshlarni kasb-xunarga yunaltirish va uning kasbiy qiziqishlarini aniqlash. Mehnat an’analarni tayanchi sifatida yoshlarni hayotga ijtimoiy mehnat faoliyatida ishtirok etishga tayyorlash ham muhim ahamiyatga ega. Mehnat an’analari zamirida shaxsning axloqiy sifatlari mehnatsevarlik, yerga va tabiatga muxabbat, suvni isrof qilmaslik saxiylik, o‘zgalarning mehnatini qadrlash, mehnat baxt keltirishini anglashdir.

Xalq tarbiyashunosligida mehnatsevarlik va kasb-hunarga doir g‘oyalarni yosh avlodlarimiz ongiga singdirish xalq ommasining ilg‘or mehnat, hunarmandchilik an’analaraiga befarqqaramaslik zamon talablariga mos ma’lum tarbiya jarayonlarini tashkil etishdir.

1.2 O‘rta umumta’lim maktablarida kasbga-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishga fundamental yondashuv

Mehnat insonning hayotida muhim o‘rin egallaydi. Shuning uchun ham inson hayotini, turmushini mehnatsiz, yaratuvchiliksiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Inson mehnat bilan ulug‘. Kishilik jamiyatining asl tarixi hammehnatdan boshlangan. Mehnat – tirikchilik manbai, qo‘yingki, hayot va turmushning qaysi jabhasiga bormang, inson qadami uning mehnati bilan qutlug‘. Zero, xalqimiz mehnatni bosh tarbiyachi debataydi. Sabab inson tarbiyasini asosan mehnatga bo‘lgan munosabatlariga qarab belgilanishi bejiz emas.

Yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish va uning kasbiy qiziqishlarini aniqlash. Mehnat an’analari tayanchi sifatida yoshlarni hayotga ijtimoiy mehnat faoliyatida ishtirok etishga tayyorlash ham muhim ahamiyatga ega. Mehnat an’analari zamirida shaxsning axloqiy sifatlari mehnatsevarlik, yerga va tabiatga muhabbat, suvni isrof qilmaslik saxiylik, o‘zgalarning mehnatini qadrlash, mehnat baxt keltirishini anglashdir.

O‘rta va umumta’lim maktablarida o‘quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini olib borishdan avval biz “kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi” tushunchasini ko‘rib chiqishimiz, unga tegishli bo‘lgan va unga aloqador tushunchalarga aniqlik kiritishimiz lozim. Birinchi navbatda “kasb-hunar” tushunchasini ko‘rib chiqamiz. Ushbu terminni aniqlashda A.A.Jalolov to‘rt yondashuvdan foydalangan, bular:

- 1) Inson o‘z mexnat funksiyalarini bajaradigan muhit;
- 2) Aniq bir sohada ish olib boradigan insonlar hamjamiyati;
- 3) Tayyorgarlik, ya’ni barcha bilim va malakalari yordamida shaxs aniq bir mehnat funksiyalarini bajara olishi;
- 4) O‘z kasbi mutaxassis, professional, ya’ni vaqt bo‘yicha taqsimlangan mehnat funksiyalarini bajarish jarayoni.

Kasb-hunarga yo‘naltirish tushunchasi bilan bog‘liq keyingi tushunchalar bu «optant» va «optatsiya». Ya’ni, optatsiya – kasbiy rivojlanish yo‘lini tanlash bo‘yicha qabul qilingan yechim, bunda optant – shu yechimni qabul qilgan shaxs deb ataladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish tushunchasi mazmunini yanada chuqurroq anglash uchun yana bir tushuncha, ya’ni insonning o‘zi uchun moyil bo‘lgan kasbni tanlash jarayoniga e’tibor qaratish kerak. O‘zi uchun qay bir kasb to‘g‘ri kelishini anglash jarayoni – bu davomiy va ko‘p bosqichli insonning shaxsiy kasb-hunar tanlashga qo‘yilgan rejali asosida o‘zi uchun moyil bo‘lgan aniq bir kasb-hunarni tanlash jarayoni deb tushuniladi.

Bundan kelib chiqadigan xulosa shundan iborat bo‘ladiki, shaxs ma’lum bir tayyorgarlik bosqichidan o‘tgandan keyin, ya’ni o‘rta maktab bosqichidan keyingi bosqichga o‘tish davridan o‘z qiziqishlari, o‘zi uchun kelajakda u yoki bu kasbda band bo‘lish rejali asosida to‘g‘ri kasb tanlashi lozim bo‘ladi. Bunda unga, kasb-hunar tanlashi uchun yo‘l ochib beradigan, unda kasblar dunyosi bilan tanishish va ular xaqida tasavvurga ega bo‘lish uchun yordam beradigan bir qator metodlar mavjud.

Yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida quyidagi metodlardan foydalанилиши mumkin, bular:

- axborotli – dasturlar, bukletlar, reklama, agitatsiya va boshqalar;
- tashkilotlarga ekskursiyalar uyuştirish – bevosita tashkilotlarga borib; ularda ish jarayoni, tartibi va ish yuritiladigan soha bilan tanishish;
- ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar o‘tkazish yo‘li orqali;
- kasb-hunarga oid filmlar va videoroliklar ko‘rish – dars jarayonida, yoki ma’lum bir ajratilgan kurslar davomida o‘quvchi yoshlarni kasblar olami bilan tanishtirish maqsadida ularga shu mavzuga oid filmlar va videoriliklar qo‘yib berish;
- mutaxassislar bilan uchrashuvlar tashkil qilish;
- kasb-hunarga yo‘naltirish va u bilan bevosita ish yuritadigan mutaxassislar;
- firma va tashkilotlar vakillari bilan uchrashuvlar;
- kasb-hunarga yo‘naltirish kursidan leksiya va dasrlar o‘tkazish;

- kasbga yo‘naltiruvchi pedagog, konsultant va psixologlarni jalg qilgan holda yoshlarga kasbga oid ma’lumotlar taqdim etish, ularda shaxsiy qiziqishlarini savol-davob, test va boshqa turli yo‘llar bilan aniqlab, ularga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatish.

Aslida, kasb-hunarga yo‘naltirishda foydalaniadigan metodlar yuqorida taqdim etilgan ro‘yxatdan ko‘p, lekin keltirilgan metodlar asosiy va bu yoshdagi yoshlarni kasb tanlashida oson bo‘lgan yondashuv sifatida ko‘riladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish nazariyasidan kelib chiqadigan prinsiplar quyidagilardan tashkil topadi:

- Shaxsiy va ommaviy qiziqishlar orasidagi ziddiyatlarnibartaraf etish;
- Kasb-hunarni erkin tanlovi va yoshlarning egallamoqchi bo‘lgan kasblariga nisbatan imkoniyat darajalari orasidagi ziddiyatlarnibartaraf etish;
- Psixologik-pedagogik tashxis va kasb-hunarga yo‘naltirish metodlari va usullari shakllarini ilmiy isbot topgani;
- Barcha ma’lumot turlarini kasb-hunar va o‘qish shakllarini tanlashga, va ishga joylashuvga nisbatan erkinligi;
- Kasb-hunarga yo‘naltirishning kompleksli xarakter;

Ushbu tushunchani ko‘pqirraliyligi shundan ifodalanadiki, turli ilm yo‘nalishlari uni o‘ziga xos bo‘lgan qarashlar bilan ta’rif berishadi. Misol uchun, pedagogik ilm yo‘nalish vakillari kasbga yo‘nalitirish ostida maktablarni pedagogik kollektiv, kasb-hunar o‘quv muassasalar, oila va jamiyatlar faoliyatini nazarda tutishadi. Ular olib boradigan faoliyat o‘quvchi yoshlarni to‘g‘ri kasb-hunartanlashlarida ularni shaxsiy qiziqishlari, imkoniyatlari, psixologik va jismoniy tayyorgarlik darajalarini aniqlashdan iborat.

Psixolog olimlar esa kasb-hunarga yo‘naltirishni o‘sib kelayotgan har bir yosh avlod vakillarini o‘z qarashlari va qiziqishlarini nazarda tutgan xolda kasb-hunar tanlashlariga yordam ko‘rsatadigan psixologik-pedagogik va tibbiy choratadbirlar tizimini tushunishadi.

Yuqorida aytib o‘tilgan ta’riflarning mazmuni kasb-hunarga yo‘naltirish deb yosh avlodni kasb tanlashiga yordam ko‘rsatiladigan faoliyat tushuniladi.

Sotsiomadaniy modernizatsiya va milliy iqtisodiyotimizni bozor iqtisodiy munosabatlariga o‘tishi sababli shaxsning kasbiy o‘zini o‘zi namoyon qilishi va jamiyatda o‘z o‘rnini egallashi muammosiga yanada ko‘proq axamiyat berilmoqda. Bu sharoitda, kasb-hunarga yo‘naltirish yangi insonning shakllanishi, xar bir shaxsning o‘z imkoniyatlarini o‘zi uchun va jamiyatga nisbatan yuqori foyda bilan sarf qilishi uchun muxim omil sifatida o‘z aksini topadi. O‘zgacha so‘z bilan aytganda, o‘rta umumta’lim maktablarida o‘quvchi yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish muammosi o‘z ichida psixologik, pedagogik va sotsial-iqtisodiy yondashuvlarini hamnafas qilgan xolda bir yo‘nalish, ya’ni yoshlarni to‘g‘ri kasb tanlashi yo‘lida xizmat qilishi zarur.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning shaxsga nisbatan bo‘lgan aspekti birinchi navbatda shaxs o‘ziga ongli ravishda kasb-hunar tanlashi bilan bog‘liqligida aks etadi. Shuning uchun, eng muxim vazifa, o‘spirinda mustaqil qaror qabul qilish fazilatini shakllantirish va rivojlantirish, u o‘zi uchun, uning qizishlari va kelajagini qanday tasavvur qila olishi va barcha jihatlarni inobatga olgan holda u yoki bu kasbni tanlashida o‘z fikriga ega bo‘lishini ta’minlashdan iborat.

Psixologlar tomonidan yuqorida keltirilgan gapga nisbatan shunday jumla keltiriladi: “Inson, avvalam bor, birinchi navbatda o‘ziga qulq solmasa, u xech qachon hayotida muxim bo‘lgan to‘g‘ri tanlovnini amalga oshira olmaydi”, ya’ni inson, birinchi navbatda, biron bir, o‘zi uchun muxim bo‘lgan, shaxsiy tanloviga nisbatan bir qaror qabul qilishidan avval, o‘ziga qulq solishi lozim.

Biz tomondan kasb-hunarga yo‘naltirish deganda shaxs va jamiyat o‘zrtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tizimi sifatida ko‘rildi. Bunday o‘zaro bog‘liqlikning natijasi shaxsning kasbiy o‘zini o‘zi anglash ko‘riladi. Ushbu yondashuvning o‘ziga xosligi, u shaxsning kasbiy o‘z o‘zini anglashi uning o‘ziga nisbatan kelajakdagi kasbiy faoliyatini subyekti sifatida shakllanishini o‘rganadigan jarayon bo‘lib, bozor iqtisodiyoti sharoitida u shaxsni kasbo‘zgartirishi, hayotga va boshqa kasbga adaptatsiya qilishiga tayyorlash jarayoni sifatida ko‘riladi. Shuni aytib o‘tish lozimki, kasbga yo‘naltirish ishlarining eng samaradorli shakllari qo‘llanilgan hollarda ham, barcha o‘quvchi yoshlar ongli ravishda kasb-hunar tanlashadi deb bo‘lmaydi, shuning

uchun kasb-hunar tanlashga tayyorgarlik darajasini o‘rgangan xolda profillik guruxlarini imkon qadar ertaroq aniqlash lozim.

Qaror qabul qilish darajasi bo‘yicha o‘quvchi yoshlarni profillash kasb-hunar tanlashda vujudga kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklarni aniqlab va boholashdan boshlanadi. Tushunchaga aniqlik kiritish uchun quyidagi profil guruxlar taqsimotini ko‘rishingiz mumkin:

Birinchi guruh – tanlab, tegishli qarorga kelgan o‘quvchilar;

Ikkinci guruh – u yoki bu kasb-hunarga qiziqish bildirib, tanlashga tayyor turgan o‘quvchilar;

Uchinchi guruh – Tanlashda faollik ko‘rsatgan, ammo kasb-hunarga qiziqish bildirmagan o‘quvchilar;

To‘rtinchi guruh – Kasb-hunar tanlashga motivatsiyasi bo‘lmagan o‘quvchilar.

Yuqorida keltirilgan taqsimotga asoslanib, kasb-hunar tizimini rivojlantirish va takomillashtirish jarayoniga yondashuv sifatida ta’sir etuvchi omillardan biri, bu o‘sib kelayotgan avlodni, aniqrog‘i, o‘quvchi yoshlarni, o‘z o‘zini anglash va qaysi bir kasb-hunarga qiziqishini aniqlashda, va keyinchalik tizim rivojlanishi va kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonini samaradorligini oshirish maqsadida, fundamental asos sifatida, avvalam bor, o‘quvchi yoshlarda kasbiy faoliyat, unga bo‘lgan motivatsiya, ya’ni qiziqishlarini, ularda individual yetuk shaxs shakllanishi xamda keljakda egallaydigan kasbiga yoshligidanoq intilib shu, o‘zi ongli ravishda qabul qilgan qarori, tanlagan kasbi yo‘lida to‘g‘ri ketishi uchun ularda shunga yetarli darajada psixologik tayyorgarlikni shakllantirish lozim. Mazkur soxaga tegishli mutaxassislarni jalgan qilib, maxsus metodlar asosida ish yuritib, ularni to‘g‘ri, yoshlarni qiziqishlari, imkoniyatlarini xisobga olgan xolda ish yuritishlari va shu bilan birga o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishlari zarur.

Umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirishning mazmuni, omillari hamda tamoyillari ularni o‘quv-tarbiya tizimidagi barcha yo‘nalishlari bilan chambarchas uyg‘unlashtirilgan va uzviy bog‘langan bo‘lishi lozim.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish mehnatning integral jarayonidan iborat bo‘lib, bunda ularga fan asoslarini o‘rgatish jarayonida mehnatsevarlikni tarbiyalash va politexnik ta’lim berish asosida mehnat ta’limi va tarbiyasini, tajriba orttirish bilan bog‘liq ijodiy va ijtimoiy foydali ishlab chiqarish mehnatini amalga oshirish tushuniladi. Ushbu jarayonlarda kasb-hunarga yo‘naltirish bilan mehnat tayyorgarligi orasidagi bog‘liqlik umumiy tarzda dialektik xarakterga ega bo‘lib, ular orasidagi yangi iqtisodiy munosabatlarni ifodalaydi va tarkibiy qismlarga xos huquqiy munosabatlarni ifodalaydi shu bilan birga uning tarkibiy qismlarga xos huquqiy asoslarini aks ettiradi.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish o‘qituvchi rahbarligida o‘quvchilar tomonidan bajariladigan aqliy va jismoniy harakat jarayonlaridan iborat bo‘lib, buning natijasida ular mehnat predmetlari, vosita va jarayonlari haqidagi bilimlarini hamda ma’lum sohadagi ishlab chiqarish mehnati va kasbga yo‘naltirish amaliy ko‘nikma va malakalarini egallaydilar, ongli ravishda kasb tanlashga hamda jamiyat va shaxs farovonligi yo‘lida mehnat faoliyatiga tezda qo‘shilishlariga imkon beruvchi shaxsiy sifatlari hamda tafakkurlarini rivojlantiradilar. Buning uchun yosh avlodga kasb-hunarlar bo‘yicha maslahat berib borish lozim.

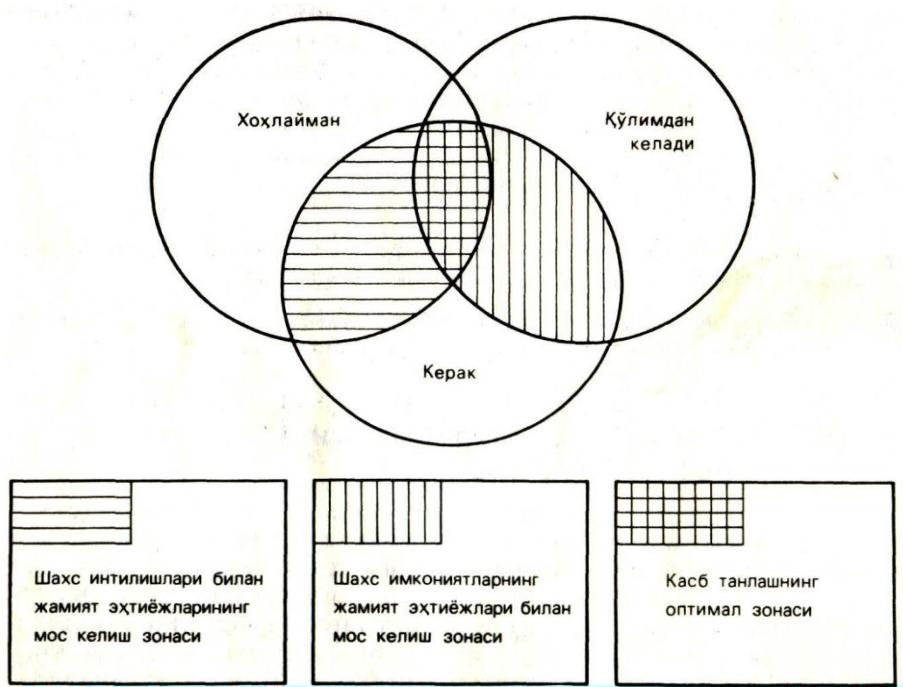
Kasblar bo‘yicha maslahat — yoshlarga kasb tanlashda yordam berish maqsadida mutaxassislar (psixologlar, vrachlar, pedagoglar va boshkalar) ning maslahatlari va tavsiyalaridir. Bizning mamlakatimizda shaxarlarda va qishlok rayonlarida kasblar buiicha konsultatsiya, yani kasbga iunalgirish markazlari tashkil etilgan, korxonalarda, o‘quv yurtlarida, maktablararo texnik markazlarda va maktablarda kasblar bo‘yicha konsultatsiya punktlari, kasbga yo‘naltirish xonalari tashkil etilgan.

Kasb-hunar bo‘yicha maslahat o‘quvchi yoshlarni har tomonlama o‘rganish asosida undagi qiziqishlar, mayllar, qobiliyatlar hamda shaxsdagi kasb jihatidan muhim bo‘lgan ayrim sifatlarni aniklab o‘rganishga qaratilgandir. Bunday maslahatlardan maqsad faoliyatning qanday sohasida siz muvaffaqiyatli ishlashingiz mumkinligini, ya’ni siz qaysi sohada jamiyat uchun maksimal foyda keltirishingiz

mumkinligini hamda o‘z mehnatingizdan mumkin qadar ko‘proq qoniqish hosil qilishingizni oldindan belgilab berishdan iborat.

Aytaylik, shaxsni o‘rganish vaqtida olingen ma’lumotlar asosida konsultant sizga boshqa bir kasbni tanlashni tavsiya etadi. U bilan birga siz yangi kasbga domr plan to‘g‘risida o‘ylab ko‘rasiz. Bo‘lg‘usi kasbingizning bo‘lajak boskichlarini belgilab olasiz. Mabodo, sizning kasbiy rejalaringiz boshqa kishilarning, masalan, ota-onangizning istaklari bilan mos kelmay qolsa, u holda maslahatchi bu muammoni ham hal qilishga urinib ko‘radi.

Yuqorida sanab o‘tilgan kasblar bo‘yicha konsultatsiyaning tiplari birbiri bilan o‘zaro mahkam bog‘liqdir. Bunda eng muhimmi-har qanday kasb-hunar maslahati sizga o‘z individual xususiyatlaringizni yaxshirok bilib olishda, o‘z oldingizga ko‘ygan maksadga erishish uchun qanday fazilatlarni rivojlantirib va o‘rnini to‘ldirib borish zarurligini aniqlab olishda yordam beradi.

2-sxema.Kasb-hunar maslahat makazi

Agar siz kasblar bo‘yicha maslahat olishni istasangiz, bunga siz oldindan tayyorgarlik ko‘rib borishingiz kerak: o‘zingizni qiziqtirgan savollarni o‘ylab ko‘rishingiz kerak, kasb tanlash bo‘yicha o‘qituvchilaringiz bergan maslahatlarga

ham quloq solib mulohaza qilib ko‘rishingiz zarur; bu masalaning psixologik tomoni ham nihoyatda muhim ahamiyatga ega siz har bir maslahatga diqqat-e’tibor bilan qarashingiz va bundan to‘g‘ri, puxta xulosalar chiqarib olmog‘ingiz kerak.

1.3.

Umumiyo‘rtata’limdakasbgayo‘naltirishishlariningtuzilmasivamazmuni

Kasb-

hunargayo‘llashbo‘yichaolibboriladiganishlarningbarchashaklavemetodlario‘quvchilar ningmaqsadadiravishdakasbtanlashlarigaxizmatqilishilozimdir.

Maktabdakasb-

hunargayo‘naltirishishlariniyo‘lgaqo‘yishdaan’anaviyamaliymashg‘ulot, suhbat, dialoglimunozaralarbilanbirgapedagogiko‘yin, konferensiya, mustaqilfikrlar, mahalla, ishlabchiqarishkorxonalariningjamoalaribilanbirgalikdao‘tkaziladigantadbirlarkabiyan gipedagogiktexnologiyaelementlaridanunumlifoydalanishtavsiyaetiladi.

Umumiyo‘rtata’limdavlatstandartlarigaasosanmaktabdakasbgayo‘naltirishbo‘yi chamashg‘ulotlar 8-9 sinflardaamalgaoshiriladi. 8-sinf daksblarhaqida “O‘rtamaxsus, kasb-hunarta’limidagitayyorlovyo‘nalishlari, kasblarvaixtisosliklartasniflagichi” asosidaaxborotberishdavomettirilishibilanbirqatordao‘quvchilargakasbegallashyo‘llari, kasbtanlashdatibbiynomuvofiqliklar, kasbgayaroqlilikvahokazolartushunchalariberibberiladi.

Maktabdao‘quvchilarnikasb-

hunargayo‘naltirishbirginamehnatta’limio‘qituvchisiningishiemas, balkibutunmaktabjamoasining, mahalla, ota-onalar, jamoatchilikningbirgalikdagiihidir.

Maktabdafano‘qituvchilarimavzuniyoritishjarayonidakasblarbilanbog‘labo‘tishsa, maktabpsixologivarahbariyatio‘quvchilarningindividualqobiliyatları, qiziqishlarinihisobgaolganholdata’lim-tarbiyaishlariniolibborishsaginao‘quvchilargakasbtanlashlaridako‘makberganbo‘lishadi. Shubilanbirgatakrorlashzarurki, magistrlarO‘zbekistonRespublikasidayuzberayotganijtimoiy-iqtisodiyo‘zgarishlar, “KadrlartayyorlashMilliydasturi”ningqabulqilinishio‘quvchiyoshlarnivaaholinikasbhunargayo‘naltirishtiziminitakomillashtirish isho‘rinlarinibo‘shabqolishjarayonlarijadallahadiganvaishchilarningmalakalarigaqo‘ —

yiladigansifattalablarioshibborayotganbozoriqtisodiyotisharoitidayanadamuhimahami yatkasbetadi.

Aholiniratsionalvasamaralibandliginita’minlashdagikasb-hunargayo‘naltirishningasosiyrolishundaniboratki, yoshlarvaaholitomonidankasbningonglivailmiyasoslangantanloviularnimehnatfaoliyat idayuqorinatijalargaerishishdazaminyaratadi, iqtisodiyotsohalaridagikasb-hunargabo‘lganmavjudehtiyojlarnihisobgaolganholdamehnatresurslarinioqilonataqsi mlaydihamdainsonlarningishqidirish, ta’limvakasbiyfaoliyatturinitanlashlaridagizo‘riqishholatlarinioldiniolishgayordamber adi.

Buboradaasosiyyo‘nalishqilib, O‘zbekistonRespublikasining
“Ta’limto‘g‘risida”giQonuni, “KadrlartayyorlashMilliydasturi”,
halqaromehnattashkilotiningNizomlari, konvensiyalarivatakliflar,
birqatorboshqahujjalatlar, shuningdek,
rivojlanganmamlakatlarningbusohadagiishlariningamaliytajribalariasosqilibolindi.

Kasb-

hunargayo‘naltirishishlariO‘zbekistonRespublikasixalqta’limivazirliginingo‘quvchila rnikasb-hunargayo‘naltirishvapsixologik-pedagogiktashxisMarkazlaritomonidanbosqichma-bosqichvamuntazamravishdaamalgashirilmoxda.

O‘zbekistonRespublikasihukumatitomonidanrasmiyjihatdanqabulqilinganqaror lardanbiridao‘quvchilarnikasb-hunargayo‘naltirishyuzasidanumumiyyoidalardaquyidagilarta’kidlangan:

1. O‘quvchilarnikasb-hunargayo‘naltirishvapsixologik-pedagogiktashxismarkaziO‘zbekistonRespublikasiVazirlarMahkamasining 1998 yil 13 maydagি 203-sonli “O‘zbekistonRespublikasidaumumiyo‘rtata’limnitashkiletishtо‘g‘risida”giQarorigaas osantashkilettilgan.

2. O‘quvchilarnikasb-hunargayo‘naltirishvapsixologik-pedagogiktashhismarkaziharbirtuman, shaharxalqta’limibo‘limlarituzilmasida,

o‘zhududlaridoirasidabolalarivojlanishigapsixologik-pedagogikjihatdantashhisqo‘yish, ularningqobiliyativotamoyilliginianiqlash, bolani 6 yoshdanboshlabmaktabgaqabulqilishto‘g‘risidatavsiyanomalarberish, o‘quvchilarniharyilitibbiy-pedagogiktekshirishlardano‘tkazish, bolalargavaota-onalargao‘quvchilarnio‘qitishda, tarbiyalashdavaijtimoiymoslashtirishdapsixologik-pedagogikyordamko‘rsatish, shuningdek, maktabo‘quvchilariga, ularningqobiliyatlarini, kasb-hunargamoyilliklarini, qiziqishlarinivako‘nikmalarinihisobgaolganholda, akademiklitseyyokikasb-hunarkollejidagita’limyo‘nalishinitanlashdako‘maklashishmaqsadidatuzilgan.

O‘quvchilarnikasb-hunargayo‘naltirishvapsixologik-pedagogiktashhismarkazivauorqaliboshqatashkilotlarningilmiy-metodikrahbarligida:

- o‘quvchilarningkasb-hunargayo‘nalishlarivaqobiliyatlaridarajasinitashhisetishishlarinimaktablarda muntazamravishdaolibborilishini;
- harbiro‘quvchihaqidauningqiziqishlari, intilishvalayoqatlari, erishganyutuqvakamchiliklari, aqliyvaumumiyrivojlanishihaqidagiko‘pyillikpsixologikvapedagogiktashhisma’lum otlaribankinitashkiletlishi, tartibgakeltirilishi, maxsusdaftarvadasturlaryordamidaqaydetibborilishini;
- Kasb-hunarklassifikatorivahuddamavjudbo‘lgano‘rtamaxsus, kasb-hunarta’limiyo‘nalishlaribo‘yichaaxborotto‘playdivatarg‘ibotqilishnitashkiletadi.

Maktabpedagogikakengashibilanbirgalikdaattestatsiyayakunlarigako‘rasinflarningbitiruvchilario‘qishniakademiklitseydayokikasb-hunarkollejidadavomettirishto‘g‘risidaasoslitavsiyanomalarberadi.

Yangitashxismetodikalariningyaratilishida, sinabko‘rilishidatajribamaydonchasivazifasinio‘taydi, metodikvaommabopqo‘llanmalaryaratishdaishiroketadi. Markazta’limmuassasalariningtibbiy-sanitariyaholatininazoratetadi, ularningtegishlimutaxassislarbilanta’minlanishidaxalqta’limivasog‘liqnisaqlashbo‘limlari, maktablarrahbaryatibilanhamkorlikqiladi,

davriy ravishda ularning hisobotlarini tala betadi,

davlat va jamoat chilikta shkilotlarib ilan bajarilishi lozim bo‘lgan faoliyatlar ni muvoffiqlashtiradi.

Ta’lim daiqti dorlibolalar ning rivojlanishi ni maktab psixologlar iorqalni azorat qila di, iste’dodl ideb topilgano ‘quvchi-yosh larning hududi y bankini yaratadi. Ularning ijtimoiy-oilaviy muhit iha qidama ’lumotlaryig ‘ishnitashkil qiladi, intellektko ‘rsat kichlarini, kasb-hunargamoy illiklarini, qiziqishlarini vako ‘nikmalarini hisobga oladi, ehtiyojga qarab tegishli metodik, psixologik, tibbiyyordam usullarini qo‘llaydi.

Markazo ‘zhududo irasidagi yashovchibolalar orasidan jismonanza ifva aqliy rivoj lanishi dan uqsoni bo‘lganlar ni azorat gaoladi, ular haqidada lohi dama ’lumotlar bankini yaratadi, maktab jamoasi, ota-onalar bilan hamkorlikda ularga oilada, shuningdek tegishli maxsusta ’limmu assasalar idabi limolishlari uchun tavyaberadi, ularga metodik, psixologik va tibbiyyordam berish nitashkil qiladi.

Maktablar va maktab dantash qarita ’limmu assasalar idabi bolalar va yosh larning kasbi ytayyorgarligi ni shakllantirishda, kasb-hunargayo ‘naltiruvchitadbirlarningo ‘tkazilishi da metodik va amaliy yordam beradi, qilinganishlarni tijalarini tahlil qila diva umum lashtiradi.

O‘zhududo irasida mutaxassis largab o‘lgane htiyojni Mehnat vazirligining bo‘linmasi or qali oladi, o‘rganadivazarurbo ‘Igankasb-hunarlar haqidamaktablardagi kasb-hunargayo ‘naltiruvchimutaxassis lar bilan maxsus kechalar, suhbat vako ‘rik-tanlovlar, turli musobaqalar uyu shirish dayordam ko‘rsatadi.

Yildabir martahudu daggimaktabo ‘quvchilarini tibbiyko ‘rik dano ‘tkazish datuman , shaharsog ‘liqni saqlash bo‘limlar ifaoliyatlarini nima qsadli muvofiqlashtiradi, jismonanza if,

kasalbolalar ni sog ‘lom lashtirish shlarini nazar atinimaktab tibbiy xodimlari, ota-onalar, jamg ‘armalar, kasabau yushmalar ivaboshqalar bilan bir galikda amalga oshiradi.

Buborada magistrantlar o‘zingil miyizlanish hamdailmiy-pedagogik izlanishlarida quyidagi largae ‘tibornik uchaytiradilar:

1.Maktab sharoitida:

- o‘quvchilarni barcha o‘quv predmetlar mazmunidan kelib chiqqan holatda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari modelini ishlab chiqadilar;
- shu fanlarning amaliyoti yuzasidan o‘tkazilayotgan mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarga shu fanga xos kasblar yuzasidan dastlabki amaliy ishlarni tashkil qilish ko‘nikmalarini hosil qiladilar.

2.Kasb-hunar kollejlari sharoitida:

- o‘quvchilarni barcha o‘quv predmetlari mazmunidan kelib chiqqan holda maktabda tanlagan kasbiga mavjud “moslashish” jarayonini shakllanishini ta’minlaydi;
- shu fanlarning amaliyoti yuzasidan o‘tkazilayotgan mashg‘ulotlar va amaliy ishlar jarayonida o‘quvchilarga shu ishlarga xos kasblar yuzasidan shakllangan elementlarni kasbiy darajaga ko‘tarishni ta’minlaydi.

Magistrantlar mazkur ishlarni bajargandan keyin “Kasblarning psixofiziologik tahlili va kasbiy talablarning ilmiy-pedagogik asoslari”ga xos materiallarni “Ilmiy pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi”ni belgilab beruvchi asosiy hujjatlarida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi IX bob 37-moddasida kasb-hunarni tanlash, egallash va ulardan foydalanishga batafsil to‘xtash, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi hamda Davlat ta’lim standartlarini ta’riflashga o‘tish lozim. Bu magistrantlar “ishlab chiqarish va kasb-hunarga yo‘naltirish asoslari”da mazkur mavzuga oid (8-9 sinflar uchun chop etilgan qo‘llanmalardagi) materiallarni ilmiy-pedagogik asoslarini mukammal o‘zlashtirishga kirishish lozim.

I-IV sinflarning o‘quvchilari kasb tanlashdan hali uzoq turadilar. Biroq ular o‘rtasida to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan kasb tanlash ishi shunday bir negiz bo‘lishi kerakki, yuqori sinflardagi o‘quvchilarning kasbga bo‘lgan qiziqishlari, o‘y va niyatları keyinchalik shu negiz asosida rivojlanadigan bo‘lsin.

Beistisno barcha kasblar uchun zarur va muhim bo‘lgan shaxs xislatlari bor, bular-mehnatsevarlik, hamma kasb va mutaxassislikdagi mehnat ahliga nisbatan hurmat-ehtirom, mehnat qilish zarurligini tushunish va anglash, o‘z ishini rejelashtira va nazorat qila bilish, ish joyini to‘g‘ri tashkil qilish, ish batartib va intizomli bo‘lish,

toqatlik, sabotlilik, topshiriqni bajarishning eng oqilona usulini tanlab ola bilish, materiallar hamda vaqt ni tejash va shu kabilardir. Ana shu xislatlar va fazilatlarning hammasini ballarda birinchi sinfdan boshlab shakllantirish lozim.

Bolalarni kasblar olamiga asta-sekin olib kirish, ularni shu olamda mo‘jal olishga o‘rgatish zarur. O‘qituvchi o‘quvchini darslarda kuzatish, u bilan suhbatlashish, bola faoliyati mahsulini tahlil qilish jarayonida uning ba’zi bir xususiyatlarini, mayllarini payqab oladi, bu xislatlarni rivojlantirish yuzasidan tegishli ishlarni ado etganlan keyin bular keyinchalik kasbni blgilashda asosiy omil bo‘lishi mumkin. Bolaning kasbiy muhim xislatlarini barvaqt aniqlash esa keyinchalik unga o‘z xususiyatlariga qarab kasbni to‘g‘ri tanlash, uni muvaffaqiyatli ravishda o‘zlashtirish, mehnatda yuksak natijalarga erishish imkonini berishi mumkin.

Ko‘pgina olimlar o‘tkazgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktab o‘quvchilarining taxminan 30 foizida tanlangan kasbga nisbatan barqaror qiziqishlar boshlang‘ich sinflardayoq shakllanar ekan. O‘qituvchining vazifasi - o‘quvchilarning qiziqishlarini mumkin qadar oldinroq aniqlashdan va jamiyat talab-ehtiyojlariga muvofiq shu qiziqishlarini rivojlantirishdan, inson shaxsini har tomonlama uyg‘un kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat.

Mehnat ta’limi darslari kasbga yo‘naltirish ishini olib borish uchun alohida imkoniyatlarga ega. Buni mehnat darslari kasbga yo‘naltirishga qaratilgan yo‘lining tahlil misolida ham ko‘rish mumkin. I-IV sinflarda mehnat ta’limining asosiy maqsadlaridan biri-o‘quvchilarda inson uchun mehnat birinchi zaruriyat, ijtimoiy burch ekanligiga, har qanday kasbni egallash uchun mustahkam va chuqur bilimlar kerakligiga ishonch hosil qilishdan iborat. Mehnatga muxabbatni va ishlash istagini faqat mehnatda tarbiyalash mumkin. Shu boisdan ham mehnat ta’limi darslarida qariyb 80 foiz vaqt amaliy ishlar uchun ajratilgan. Shu bilan birga darslarda bolalar odamlar mehnat faoliyatining asosiy sohalari bilan ularning qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantirishga ko‘maklashuvchi sanoat va qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishiga oid eng ko‘p tarqalgan kasblar bilan tanishtiriladi. O‘qituvchi ilgari tuzgan kasbga yo‘naltirish rejasiga muvofiq tarzda dars reja-konspektini yoza turib, kasbga yo‘naltirish darsi oldiga maqsad qo‘yib, kasbga yo‘naltirishga oid

ma'lumotlarni unga kiritadi. Bu esa biron-bir kasb, asbob, ishlab chiqarish texnologiyasi, muayyan mehnat operatsiyalarini o'rgatishdan, kasb jihatidan muhim xislatlarini tarbiyalashdan, o'quvchilarni ilgari belgilangan reja asosida o'rganishdan yoki ana shu tarkibiy qismlarning hammasini qo'shib olib borishdan iborat bo'lishi mumkin.

Quyi sinflarning o'quvchilari xilma-xil materiallar (qog'oz, karton, tabiiy materiallar, tunuka, sim, yog'och, fanera, plastmassa, tolali materiallar) bilan ish ko'radilar, ular ishlashga oid o'zlariga bop, ma'qul bo'lgan operatsiyalarini o'rganadilar. Ular texnik va texnologik tusdagi masalalarni yechishni o'rganadilar, turli materiallar hosil qilish va qo'llanish ishini, bu materiallarning odamlar turmushidagi ahamiyatini bilib oladilar, u yoki bu texnologik opratsiyalarini bajarish uchun mo'ljallangan eng oddiy asboblardan foydalanish yo'llari bilan tanishadilar va foydalanishni o'rganadilar, tegishli kasblar to'g'risida ma'lumotlar oladilar. Chunonchi, o'quvchilar uchun ishlab chiqilgan (transport) konstruktori bolalarni 18 xil turli transport mashinalari va kasblar bilan tanishtirish imkonini beradi.

O'quvchilar qurilish konstruktori bilan ishlab, qurilish kasblari, ularning muhimligi va zarurligi to'g'risida, qurilish bilan bog'liq bo'lgan odamlar mehnatining mazmuni haqida ma'lumotlar oladilar, qurilish obyektlarini modellashtirishni o'rganadilar. Bu ishlar bolalarda texnik tafakkurni, makonga oid tasavvurlarni, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi, ularda quruvchi mehnatiga hurmat bilan qarash hissini tarbiyalaydi. Texnik konstruktor bilan ishslash chog'ida bajariladigan topshiriqlar o'quvchilarni mashinasozlik elektrotexnika asoslari bilan tanishtiradi, ularda texnik tafakkurni rivojlantiradi, unchalik murakkab bo'lмаган texnik qurilmalarni bilib olish imkonini beradi. Bolalar mashinasozlikka oid keng tarqalgan va zarur kasblar, ana shu kasblarning mehnat mazmuni bilan tanishtiradilar.

"O'simliklarni o'stirish va hayvonlarni hayoti bilan tanishtirish" bo'limlari bolalarni qishloq xo'jalik asoslari bilan tanishtirishni ko'zda tutadi. O'quvchilar xonaki o'simliklarni parvarish qiladilar, piyoz, xonaki o'simliklar yetishtirish yuzasidan tajriba o'tkazadilar. Ular maktab o'quv-tajriba uchastkasida ishlab, yerda

mehnat qiladilar; tuproqni yumshatadilar, o'simliklarning o'sishini kuzatadilar, o'z mehnatining natijalarini ko'radilar, odamlar mehnatini qadrlashni, yerni e'zozlashni o'rganadilar.O'quvchilar chorvachilik kasblari bilan ham tanishadilar, hayvonlarni to'g'ri parvarish qilishni o'rganadilar. O'qituvchining o'quvchilarda yerga omilkorlik bilan qarash hissini shakllantirishi, qishloq xo'jaligidagi mehnat to'g'risida to'g'ri tasavvur berishi, o'z mehnati va o'z jamoasi mehnati natijalaridan xursand bo'lishni o'rgatishi muhimdir. Shu boisdan ishni shunday rejalashtirish kerakki, bolalar chorva mollarni parvarish qiladigan, hosilni yig'ishtirib oladigan, mehnat natijalarini hisob-kitob qiladigan bo'lsinlar. Bunday hollarda bolalarning ishga qiziqishi kuchayadi va kasbga yo'naltirish ishi alohida mazmun kasb etadi.

Yuqori sinflarda o'quvchilar kasblar bilan professiogrammalar yordamida tanishadilar. kichik yoshdagi o'quvchilar uchun esa hiskoya qilib berish, suhbatlar o'tkazish, kasb namoyondalari bilan uchrashish, diafilmlar, kinofilmlar ko'rish, albomlarni ko'zdan kechirish, sayohatlar o'tkazish ko'proq maqbuldir.

Bu sohada olib borilayotgan barcha ish shakllaridan suhbat o'tkazish hammadan ko'p foydalanimoqda. Suhbat bolalarning faol ishtirokida o'tishi muhimdir. Shu maqsadda o'qituvchi kasblar to'g'risida, ayniqsa ota-onalari, qarindoshlari yoki tanish-bilishlari mazkur kasblari haqida ma'lumotlar to'plash yuzasidan o'quvchilarga topshiriqlar berishi mumkin. suhbatlar hikoya qilib berish, fotosuratlarni namoyish qilish, ta'limning texnik vositalarini qo'llanish bilan to'ldirishi mumkin.

O'quvchilarning shaxsini o'rganish ularni tarbiyalash bilan chambarchas bog'liqdir. O'qituvchi o'quvchining alohida xususiyatlarini payqab, unda mavjud iste'dod nishonlarini rivojlantirish metodlarini topa olishi, uning xulq-atvoridagi salbiy jihatlarini bartaraf etishi mumkin va h.k. Ba'zi bolalarda kasbga moyillik yaxshi namoyon bo'ladi, ko'pchilik bolalarda bu narsa birdaniga aniqlanmaydi. O'qituvchining boladagi iste'dod nishonalarini aniqlashi, bularni qobiliyatini rivojlantirish va shakllantirishda ko'maklashimni muhimdir.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, kasbga yo'naltirish ishi - o'quv jarayonining uzviy tarkibiy qismidir. Quyi sinflardan boshlanadigan bu ish jamiyat uchun zarur,

har bir kishining xususiyatlariga mos kasblarga barqaror qiziqishni tarbiyalashga yordam beradi. Mehnatga qiziqishning mavjudligi va mehnat qilishga shaylik-shaxs yetukligining eng muhim ko'rsatkichlaridan biridir.

Sinfdan va maktabdan tashqari ish o'quvchilarni kasb-korni ongli ravishda tanlashga, ularni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, moddiy ishlab chiqarish, fan, texnika borasida va shu kabi sohalarda ularda ishga qiziqishni shakllantirishga ko'p jihatdan yordam beradi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda olib borilayotgan kasbga yo'naltirish ishidao'quvchilarining yosh va bilish xususiyatlariga qarab bir necha bosqichni ko'rsatib o'tish mumkin.

Birinchi bosqich (I-IV) sinflarning o'quvchilari bilan ishlash - moddiy ishlab chiqarish sohasida mehnat bo'lgan ijtimoiy qiziqishlarni shakllantiradi, o'quvchilarda umuman mehnatga ijobiy munosabatda bo'lishni, eng muhimi - jismoniy mehnatga shunday munosabatda bo'lishni, ishchi degan nomni hurmat qilishni, qo'lidan keladigan o'z mehnati bilan atrofdagi kishilarga quvonch bag'ishlashga va bundan ma'naviy qoniqish olishga intilishni shakllantiradi.

Bu boradagi ishlar oldindan tuzilgan reja asosida olib boriladi. Bu rejaga muvofiq ekskursiya uyushtirish eng ommalashgan kasblar to'g'risida qishloq maktablarining o'quvchilari uchun jamoa xo'jaligida, shahar maktablarining o'quvchilari uchun korxonalarda, ota-onalarning ishlari va ularning mehnatda erishgan muvaffaqiyatlarida suhbatlar tashkil qilish ko'zda tutiladi.

Ekskursiyalar chog'ida ishlab chiqarish jarayonida qatnashayotgan odamlarning mehnatiga, xom ashyodan tayyor mahsulot olishga berayotgan mehnat qurollariga asosiy e'tibor beriladi, jamiyat va ayrim odamlar turmushida mehnatning roli o'qtirib o'tiladi.

Ikkinci bosqich (V-VII) sinflarning o'quvchilari bilan ishlash - biron ish qilishga undaydigan bosqich. Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarda bilishga bo'lgan qiziqish, odatda, kasbga bo'lgan qiziqishdan oldin shakllanadi. Shu boisdan ushbu bosqichida kasbga yo'naltirish sohasida olib borilayotgan ishda o'quvchilarda ish turlari (texnika bilan ishlash, tabiat obyektlari va shu kabilar bilan

ishlash) ni biliшga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otish muhimdir. Kasbga yo‘naltirishning ana shu bosqichida texnikaga va mehnatga (texnika ijodkorligi va qishloq xo‘jalik tajribachiligiga) oid sinfdan tashqari mashg‘ulotlar, viktorinalar, o‘yinlar katta rol o‘ynashi lozim. Bu bosqichda o‘quvchilarda ijtimoiy maqsadlarning shakllanishi davom etadi, shu bilan birga kasbga yo‘naltirish ham boshlanadi.

Uchinchi bosqich (asosan VIII-IX) sinflarning o‘quvchilarini qarab oladi - bu bosqichida o‘quvchilar o‘z kuchlarini konkret mehnatda tekshirib ko‘radilar, o‘quvchilarning kasbga bo‘lgan qiziqishlari va mayllari yanada shakllanadi. O‘quvchilar bu bosqichda o‘z kasbiy niyatlarining birmuncha umumiylashtirish bilan mustahkamlaydilar. Bu bosqich konkret kasbni tanlash, uni o‘zlashtirish yo‘llarini belgilash bilan tugaydi. O‘quvchilarni qiziqishlari (predmetlar, predmet-texnika, ishlab chiqarish-texnika va shu kabilalar) bo‘yicha to‘garaklarda ishlashi ushbu bosqich uchun diqqatga sazovordir.

Kasbga yo‘naltirish ishini amalga oshirishning umumiyligi tizimida maktab tizimi dastlabki bosqich hisoblanadi. Kasbga yo‘naltirish ishi maktab tizimining vazifalari:

- shaxsning yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan fuqarolarni tarbiyalashdan;
 - politexnikvaboshlang'ichkasbiymalakalarningmuayyantiziminiegallaganbo'lg' usimalakalimutaxassisnitayyorlashdan;
 - hamshaxsiymehnat,

hamjamоamehnatimuyyantashkilotchilikmalakalarinishakllantirishdaniborat.

Kasbegallashgachabo 'lgantayyorgarlik maktabyoshlarini moddiyish labchi qarshs
ohasi damehnatgahozirlashga umumiy qismi bo 'libqoladi.

Zarurpolitexniktayyorgarlikniolganyigityokyiqizishlabchiqarishkasbinitezegallaydi, bundao ‘rtamaxsusyokioliyma’ lumotolishjarayonijadallahadi.

O‘quvchilarnikasbtanlashgatayyorlash - butunpedagoglarjamoasining, ota-onalarvazavodjamoatchiliginingko‘pyillikta’lim-tarbiyaishidir. Yoshlarnima’naviy - psixologikjihatdanmehnatfaoliyatigatayyorlashgashaxsnihartomonlamakamoltoptirish ningo‘zarobog‘liqjarayonidebqaraladi,

bujarayondaqobiliyatvae’tiqodbilanbirgao‘smirningshaxsiharakatlantiruvchikuchkuch sifatidanamoyonbo‘ladi.

Qobiliyatvaqiziqlarnishakllantirishningpolitexnikasoslarivamaktabyoshlarni boshlang‘ichishlabchiqarishtayyorgarliginikengaytirishbilanzviybog‘liqbo‘lishiishch ikasblariniegallashgayo‘naltirishninghalqiluvchishartidir.

Mehnattarbiyasijarayonibirmunchailkbosqichamalgashirilgantaqdirdabungaeri shiladi.O‘rtavayuqoribosqichta’limidadavomiylikshunarsadaifodalanadikio‘quvchilar muntazamprinsipasosidatuzilganyagonadasturlarbo‘yichaishlaydilar.

Bundaydasturlarasta-sekinmurakkablashtirilibborishni, bilimlarni, ko‘nikmavamalakani, mehnatningmuayyanusullariniegallashnita’minlaydi.

Ta’limvakasbgayo‘naltirishbilanqo‘shilganunumlimehnatdamuntazamqatnashis hengko‘ppedagogiksamaraberadi. O‘rtamaktablarnitamomlabyokikasbhunarta’limitizimida, o‘quvkombinatlaridazarurtayyorgarlikdano‘tib, xalqxo‘jaliginingturlitarmoqlaridadarholishlayboshlaganyoshlarningsoniyilsayinko‘payibbormoqda.

Maktabdakasbgayo‘naltirishsohasidagihammaishlarningbirbirigamuvofiglashtirilishinita’minlashmaqsadidamaktabdirektoriraisligidakasbgayo‘n altiruvchikengashtuziladi.

Kengashtarkibigamaktabdirektoriningtarbiyaviyishlarbo‘yichamuovini, kasbgayo‘naltiruvchio‘quv-metodikkabinetmudiri, mehnatta’limi, o‘quvchilarningijtimoiy-foydali, unumlimehnatinikasbgayo‘naltiruvchio‘qituvchiyokitashkilotchi, bitiruvchisinflarningminfrahbari, maktabkutubxonachisi, maktabo‘quvchilartashkilotiningvakillari, maktabvrachi, ota-onalarqo‘mitasining’zolari, homiykorxonavakillarikiradi.

Kasbgayo‘naltiruvchikengashningishrejasimaktabkengashiko‘ribchiqadivatasdi qlaydi.

Kasbgayo‘naltiruvchikengashningvazifalarikasbgayo‘naltirishbo‘yichaumummaktabv asinflarningtadbirlarinirejalashitirishvatashkilqilishdan, kasbgayo‘naltirishishigaoqidilg‘ortajribama’lumotlariniyig‘ish,

umum lashtirish va om malashtirish daniborat.

kasbgayo‘naltiruvchikengashtumanmaktablararoo‘quv-ishlabchiqarishkombinatlari,
yoshlarnikasbgayo‘naltirishvaishgajoylashtirishkomissiyasi, kasb-
 hunarta’limitizimidagita’limmuassasalari, bazaviykorxonalarvatashkilotlar,
 o‘quvchilarningota-onalaribilanaloloqabog‘labturadi.

Kasbgayo‘naltirishishinirejalashtirilganchog‘dakengashmahalliysharoitlarniva maktabishiningo‘zigaxosxususiyatlarinihisobgaolishlozim.

Kengashningkasbgayo ‘naltirishishrejasimaktabta’ lim-tarbiyaishiummummaktabrejasiningtarkibiyqismidir.

Kasbgayo‘naltirishkengashiningmajlislarigamuassasalar, homiykorxona,
oliyo‘quvyurtlariningvakillari,
balog‘atgayetmaganlarishibo‘yichakomissiyaazolarimehnatresurslaridanfoydalanish
o‘rganlariningvakillaritaklifqilinadilar.

O‘quvchilarnikasbgayo‘naltirishishinio‘tkazganchog‘damaktabxodimlarivamak tabma‘muriyatiningvazifalario‘quvchilarnikasbgayo‘naltirishgaoidyo‘riqnomalar, buyruqlar, qarorlarbilantantanishishdan, ilmiy-metodikadabiyotnio‘rganishdan, chiqarilganmetodiktavsiyanomalarinio‘rganishvao‘zishlaridafoydalanishdaniborat.

Sinfrahbarining vazifalari avvaloo ‘quvchiningshakllanayotganshaxsini, uningmayillari, qiziqishlari, qobiliyatlarinichuqurvahartomonlamao ‘rganishdaniborat. Busohadaungafano ‘qituvchilari, ota-onalar bilan, savolvaraqa sinito ‘ldirishvao ‘quvchiningshaxsiyvaraqa cha- taysif nomasinito ‘ldirgan holda unimuntazam ravishdakuzatish yordamberadi.

solid-state methods, both denoted as the minimum feasible detectability.

Kashgar'ın tarihî hâsi 'çuvahilarının gotsa onaları bilen mustak' kâmalı oğada o 'kezildi

O‘quvchilar yiliga bir marta savol varaqasini to‘ldiradi. Bundan maqsad-o‘quvchilarning hayotiy rejalarini aniqlab olishdir. Sinf rahbarlari savol varaqasini asosida o‘quv yili oxirida kasbga yo‘naltiruvchi maktab kengashiga topshirish uchun u yoki bu kasbni ongli ravishda tanlagan yoki zarur malaka darajasi bo‘yicha kasb

egallagan hamda o‘qish va ish xususidagi o‘z istaklarini bildirgan o‘quvchilarning ro‘yxatlarini tuzadilar.O‘quvchilar mehnat ta’limi darslarida mehnatning har xil turlariga oid bilimlarnigina olib qolmay, shu bilan birga o‘z faoliyatlari jarayonida maxsus malakalarga ham ega bo‘ladilar, o‘z qobiliyatlarini rivojlantiradilar, mehnatda o‘z kuchlarini sinab ko‘radilar. Shu boisdan mehnat ta’lim o‘qituvchisi mehnat darsini shunday tashkil qilishi kerakki, toki har bir o‘quvchi mehnatni sevishni o‘rganib olsin, odamlarga naf keltiradigan bo‘lsin, ish jarayonidan va uning natijalaridan zavqlansin.

Mehnat o‘qituvchisi o‘z ishida bilim va malakani egallahsha o‘quvchilarga eng ko‘p faollik va mustaqillikni ta’minlaydigan shakllari va metodlaridan foydalanishi lozim. Laboratoriya - amaliy, o‘quv-ishlab chiqarish ishlari, ishlab chiqarish ekskursiyalari, tajribasi shunday ish shakllari va metodari jumlasiga kiradi. bu ishlar mustaqil kuzatishlar, tajribalar, tahlillar, hisob-kitoblar, ishlab chiqarish va ijodiy vazifalarni hal qilishni hamda bevosita ijtimoiy-foydali, unumli mehnatni o‘z ichiga oladi.

Mehnat ta’limi jarayonida o‘qituvchi kasb qilib olingan mehnat to‘g‘risidagi ma’lumotlarni konkret mavzularni o‘rganish bilan mantiqiy bog‘lashi mumkin. Chunonchi, elektrotexnika fizikasi va bo‘limini o‘rgangan chog‘da o‘qituvchi xalq xo‘jaligada elektr quvvatining roli va ahamiyatini, uni ishlab chiqarish hamda iste’molchiga yetkazib berish usullarini ko‘rsatishi, shuningdek ushbu tarmoq kasblari uchta katta guruxda bo‘lishni tushuntirib berish mumkin. Birinchi guruxga elektrotexnika uskunalarini, mashinalari, apparatlari va asboblarini ishlab chiqarish bilan bog‘liq kasblar (elektrotexnika mashinalarini yig‘uvchi slesar, sozlovchi slesar o‘rovni elektromontyor, izolyatsiya qiluvchi va shu kabilar); ikkinchi guruxga elektr quvvati uzatish bilan bog‘liq kasblar (podstansiyalarning elektromantyori, elektr tarmoqlarini ishlatuvchi elektromontyor va shu kabilar); uchinchi guruxga elektr quvvatidan foydalanish bilan bog‘liq kasblar(elektromontajchi slesar, ta’mirchi elektromantyor va shu kabilar) kiradi.

O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining shaxsi juda katta rol o‘ynaydi.O‘qituvchining shaxsi - o‘qituvchining ijodiy rivojlanishini, yuksak

pedagogik mahoratini, ishda doimiy novatorligini, omilkorligini, bolalarga nisbatan muhabbat va hurmatini belgilab beradigan xislatlar majmuidir. Ayni shunday o‘qituvchi o‘quvchilarda o‘ziga nisbatan hurmat-ehtirom, ishga havas tug‘diradi, o‘ziga o‘xshash bo‘lish, u bilan do‘stlashish eng ezgu istaklar, istiqbol to‘g‘risidagi, o‘z kasbi haqidagi orzularni baham ko‘rish ishtiyoyqini yaratadi.

Maktabda qiziqishlar bo‘yicha o‘tkaziladigan xilma-xil mashg‘ulotlar orasida to‘garak ishi alohida ahamiyat kasb etadi. Maktabda to‘garaklarning asosiy ko‘pchiligin mehnat ta’limi o‘qituvchilari olib boradi.

Bular - ishlab chiqarish texnika to‘garaklaridir. O‘qituvchi bunday to‘garaklarda o‘quvchilarda ixtirochilik, konstruktorlik singari maxsus qobiliyatlarni ijodiy rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish imkoniyatiga ega.

Mehnat ta’lim o‘qituvchisi o‘quvchi shaxsini o‘rgangan chog‘da kasbga yo‘naltirish maqsadida quyidagi qoidalarga: shaxs kamol topadigan konkret vaziyatda konkret jamoada shaxsning xulq-atvorini kuzatish; faoliyat orqali shaxsni o‘rganish; shaxsni qandaydir qotib qolgan narsa tariqasida emas, balki taraqqiyotda ko‘rib chiqish; shaxsning vaqtincha psixologik holatini, o‘rtoqlariga munosabatini hisobga olish kabi qoidalarga amal qilishi maqsadga muvofiqdir. Mehnat ta’limi o‘qituvchisining ishida psixologik diagnostikasiga katta o‘rin ajratiladi. Psixologik diagnostika jarayonida u matab, kasb-hunar kolleji kasb maslaxatchisi bilan birgalikda har bir o‘quvchining kelgusidagi kasbni tanlashi jarayonida shaxsiy xususiyatlarini aniqlashi mumkin.

Shunday qilib, mehnat ta’limi o‘qituvchisi ishida quyidagi yo‘nalishlarni;

- kasbga oid bilimlar - o‘quvchilarni mehnat faoliyati sohalari, xalq xo‘jaligining ayrim tarmoqlari, kasblar va mutaxassisliklar bilan tanishtirish;

- psixologik pedagogik maslahat - mehnat faoliyatining turlari to‘g‘risida, o‘quvchi xislatlari, bilimlari va mayllariga eng muvofiq bo‘lgan kasblar va mutaxassisliklar haqida o‘quvchiga gapirib berish;

- kasb tarbiyasi - o‘quvchilarda u yoki bu kasbga nisbatan barqaror qiziqishlarini shakllantirish;

- amaliy kasbiy ko‘nikish - mehnat faoliyatining turli sohalarida kuchlarni amaliy jihatdan sinab ko‘rish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- kasbga yo‘naltirish maqsadida o‘quvchining shaxsini o‘rganish, mehnatga bo‘lgan qiziqishlarni va kasbga qiziqishlarni shakllantirish kabi yo‘nalishlarni ko‘rsatib o‘tish mumkin.

Mehnat ta’limi o‘qituvchisining kasbga yo‘naltirish ishi o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlarning butun bir kompleksi bilan, shu jumladan kasbga yo‘naltiruvchi o‘quv-metodik kabinet faoliyati, sinf rahbarining, fan o‘qituvchilarining ishi, ota-onalar va shu kabilar bilan mahkam bog‘langandir. Mehnat o‘qituvchisi bular bilan yaqindan aloqa bog‘lamay turib samarali ishlashi mumkin emas.

Mehnat ta’limi darslarida kasbga yo‘naltirish ishini olib borgan o‘quvchilarni mehnat faoliyatiga tayyorlashdagi boshqa fanlar bilan o‘zaro aloqani ham hisobga olish lozim.

Maktabda har bir o‘quv fani o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishni amalgalashirishdagi o‘ziga xos imkoniyatlariga ega, lekin u mehnat turlari, kasblarning xilma-xilligi va shu kabilar to‘g‘risida o‘quvchilar bilimlarini shakllantirishning birdan bir manbai bo‘lishi mumkin emas. Shu sababdan ham kasbga yo‘naltirish ishida mehnat o‘qituvchisining faoliyatini sinf rahbarlari va fan o‘qituvchilari ishi bilan muvofiqlashtirish g‘oyat muhimdir.

Tajriba shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarda kasbga bo‘lgan barqaror qiziqishni shakllantirish ishlari samaradorligini oshirish uchun:

- fan asoslarini o‘qitishning, mehnat ta’limining va fakultativ mashg‘ulotlarning fanlararo aloqalarini, davomiyligini, politexnik va kasbga yo‘naltirish yo‘nalishini ro‘yobga chiqarish;
- politexnik ma’lumot, mehnat ta’limi va kasbga yo‘naltirishning o‘quvchilar ijtimoiy-foydali, unumli mehnati bilann o‘zaro aloqasini ta’minlash;
- o‘quvchilarning bir maqsadga qaratilgan ijtimoiy ahamiyatli o‘quvishlab chiqarish topshiriqlarni bajarishlari;

- xalq xo‘jaligining turli sohalarida o‘quvchilarning qiziqishini rivojlantirishga shaxsiy, tabaqlashtirilgan yondashuvni amalga oshirish;
- o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish sohasida maktab o‘qituvchilari bilan ishlab chiqarish jamoalarining birgalikda ish ko‘rishi;
- sanoat qishloq xo‘jalik kasblarini targ‘ib qilish lozim.

Tabiiy - matematik turkum fanlarni o‘rgangan chog‘da o‘quvchilar konkret iqtisodiy hududdagi yetakchi kasblar bo‘yicha mehnat mazmuni bilan tanishish, ana shu kasblarni muvoffaqiyatli egallash uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni olish imkoniyatiga egadirlar.Maktab o‘quvchilari gumanitar fanlar bo‘yicha o‘tkaziladigan mashg‘ulotlarda kasb tanlash masalalarida g‘oyaviy-axloqiy, dunyoqarashga oid bilim oladilar.

Mavzu yuzasidan test savollari:

1.Umumiy o‘rta ta’lim davlat standartlariga asosan maktabda kasbga yo‘naltirish bo‘yicha mashg‘ulotlar nechanchi sinflarda amalga oshiriladi?

- A) 5-6 sinflarda
- B) 7-8 sinflarda
- C) 8-9 sinflarda
- D) 5-7 sinflarda

2. Kasb-unarga yo‘naltirish ishlari aysi muassasa tomonidan bos ichmabos ich va muntazam ravishda amalga oshiriladi?

- A) Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida
- B) Kasb-hunar kollejlarida
- C) Kasb-hunargayo‘naltirishvapsixologik-pedagogiktashxisMarkazida
- D) Akademik litseylarda

3. *Kasb-hunarni tanlash, egallash va ulardan foydalanish a ida O‘zbekiston Respublikasining aysi bob va moddasida bayon ilingan?*

- A) IX bob, 38-moddasida
- B) IX bob, 37-moddasida
- C) X bob, 38-moddasida
- D) X bob, 37-moddasida

II BOB. O‘rta va umumta’lim maktablarigada kasbga yo‘naltirish tizimini takomilashtirishni metodolgik asoslari

2.1. O‘rta umumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimida shakllantirishda qo‘llaniladigan asosiy vositalar

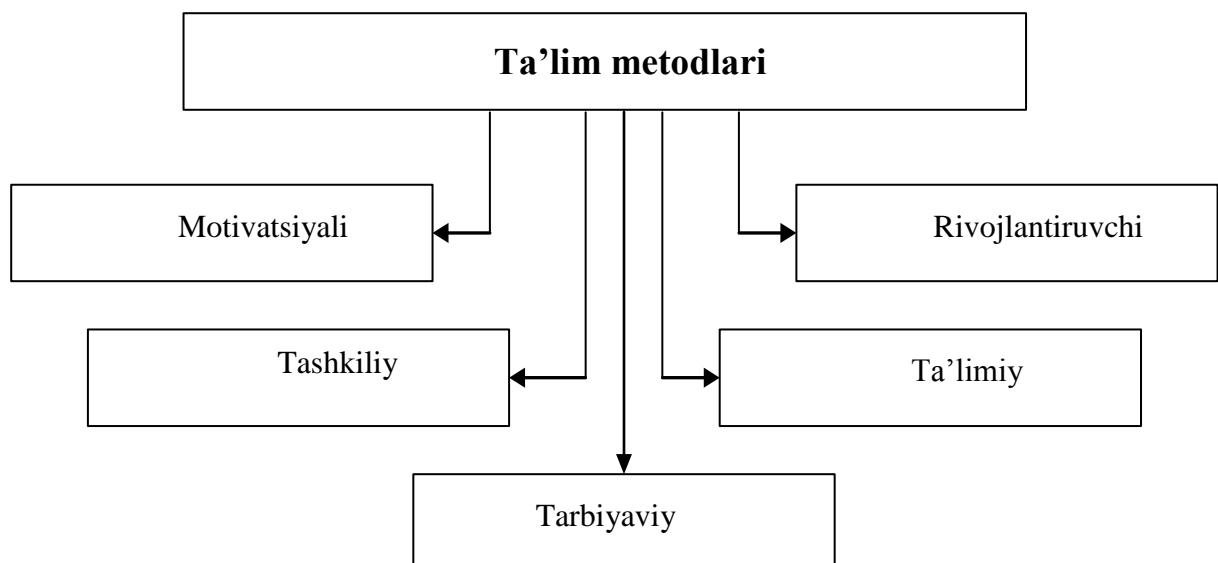
Kasb-hunar tanlash uchun o‘quvchi o‘z imkoniyatlarini baholay olish ko‘nikmasiga, ya’ni aqli, qiziqishi har xil kasblar bo‘yicha ma’lumotga ega bo‘lishi bu kasblarning imkoniyatlari, kelajagi haqida axborot va yangiliklardan xabardor bo‘lib borishi zarur.

O‘zbekiston Respublikasida “Ta’lim to‘g‘risida”-gi qonunini “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”ni amalga oshirish va Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 9 iyuldagи «2004-2009 yillarda mакtab ta’limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 372-sonli qaroriga asosan o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis samaradorligini oshirish, ularni psixologik-pedagogik tashxis qilishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish, amalga tatbiq etish maqsadida Xalq ta’limi vazirligining 2006 yil 17 martda «O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis Markazining tashkiliy va metodik asoslarini takomillashtirish to‘g‘risida»gi 60-sonli buyrug‘i asosida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning zamon talablari darajasida, ilmiy-metodik kengashi, o‘quv meyoriy hujjatlarini yangi tahriri ishlab chiqildi.

Shuningdek, o‘quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini samarali tashkil etishda, ushbu jarayonni ta’lim muassasalarida amalga oshiruvchi o‘qituvchilar, pedagog xodimlar hamda aholi o‘rtasida (mahalla, ota-onalar) hamkorlik ishlari amalga oshirilmoqda. Bu ishlarning zamirida, o‘quvchi yoshlarni kasbiy qobiliyati va layoqatini aniqlash asosida ta’limning keyingi turi va bosqichiga yo‘naltirish, kasbiy qarorlarini shakllantirishga qaratilgan yaxlit faoliyat jarayonida ularni to‘g‘ri kasb-hunar tanlashlarini to‘laqonli yo‘lga qo‘yish alohida ahamiyatga egadir.O‘quvchilarni kasbiy qarorlarini shakllantirish – bu o‘quvchi-yoshlarda ta’lim-tarbiya jarayonida o‘zlashtirilgan nazariy bilimlarining amaliyotda malakali mutaxassislar ko‘magida, kasbiy qiziqish va layoqatiga ishonch hosil

qilish, kasbiy vazifalarni qo'llay olish tajribasini hosil qilish, kasbiy madaniyat sifatlari (kasbiy idrok, kasbiy bilimdonlik, kasbiy tafakkur, kasbiy salohiyat va hokazo)ni tarbiyalashga yo'naltirilgan izchil, tizimli, uzluksiz hamda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan pedagogik faoliyat jarayonidir. Chunki, o'quvchilarni kasb-hunarga to'g'ri yo'nalghanligini tashkil etish murakkab, uzoq muddatli va indevedual shug'ullanishni talab etadigan jarayon hisoblanadi. Uning metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi ko'zlangan maqsadga erishish muvaffaqiyatini kafolatlaydi. Mavjud obyektiv va subyektiv omillardan unumli foydalana olish ham o'quvchilarda kasbhunarni to'g'ri tanlashlarishga hissa qo'shami.

Kasb-hunarga yo'naltirishni tashkil etishga nisbatan texnologik yondoshuv – bu o'quvchi – yoshlari tomonidan o'zlashtirilgan nazariy kasbiy bilimlarni amaliy ko'nikma va malakaga aylantirish, ularda faol kasbiy yo'naltirishni tashkil etish tajribasini yuzaga keltirish hamda kasbiy qobiliyat va moyilliklari asosida kasbiy qarorlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan zamонавиy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish majmui bo'lib xizmat qiladi. U quyidagi tarkibiy tuzilmaga asoslanadi.

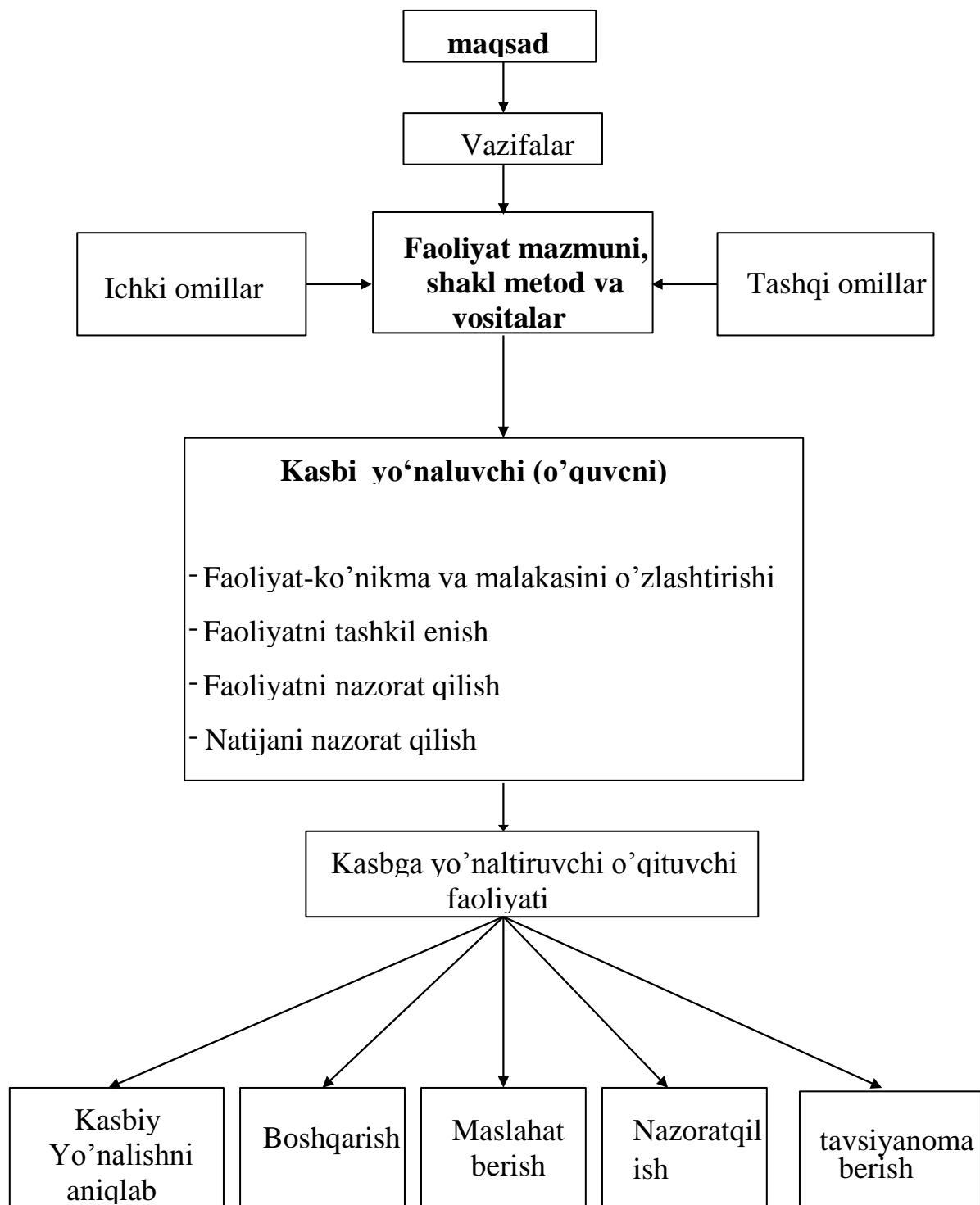

3-sxema. Ta'lim metodlarining asosiy funksiyalari:

Bufunksiyalarta'limmetodiniqo'llashjarayonidabir-biridanajratilganholdayokiketma-ketjoriyetilmaydi, birigao'zarosingibketadi.

aksinchabir-

Misoluchun, tashhisifunksiyao'qituvchiningbirqatormetodlardanyaxlitfoydanishievazigabajarila di.

4-sxema. Kasb-hunar tanlashda asosiy omillar

Keltirilgan tuzilma mohiyatidan anglanadiki, o‘quvchilarni bo‘lajak kasbiy shakllantirishni qaro topishiga ijodiy yondoshuv asosida tashkil etish birinchi navbatda muayyan kasbiy mavzu bo‘yicha kompyuterda programmalashtirilgan dars uyuştirilishi. Nazarda tutilgan darsning o‘tkazilishidan ko‘zlangan asosiy maqsad, o‘quvchilarni ta’limni keyingi turi va bosqichiga ongli ravishda to‘g‘ri jalb etish hamda kelajagi haqida tasavvur hosil qilish, ushbu maqsadga erishish imkoniyatini berish uchun ijobiy hal etilishi lozim bo‘lgan vazifalarning qat’iy, aniq va ravshan belgilab olinishi, dars mazmuni (ssenariysi)ning puxta ishlab chiqilishi, shakllantirilgan mazmun-mohiyatini to‘laqonli ochib berishga xizmat qiluvchi maqbul shakl, metod va vositalarning to‘g‘ri tanlanishini taqazo etadi. Ikkinchidan, dars jarayonining asosiy subyekti sifati kasb-hunarga yo‘naluvchining shaxsi namoyon bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. O‘tkazilayotgan darsning umumiy natijasiga mas’ullik kasbga yo‘naluvchi va amaliyotchi psixologlar zimmasiga yuklanishi darkor.

Shunday sharoitdagina ular shaxsiy imkoniyatlarini namoyon etish, o‘z fikrini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Zero, kasbiy pedagogik texnologiya (kasblarni kompyuterda programmalashtirilgan versiya)larining afzalligi o‘sib kelayotgan yosh avlodning mustaqil fikr egasi, erkin, shuningdek kelajagi haqida aniq tasavvurga ega shaxs bo‘lib tarbiyalanishlarini ta’minlashga yo‘naltirilganligidadir.

Kasb-hunarga yo‘naltiruvchi (o‘quvchi)ning roli ushbu sharoitda o‘quvchilar faoliyati bo‘lajak kasbiy shakllantirishini qaror toptirishi, ma’lum yo‘nalishga solishi ularning kasbiy yo‘nalishi, qobiliyat va moyilliklarini to‘g‘ri boshqarish, zarur o‘rinlarda maslahat berishdan iborat bo‘lib, u eng avvalo, o‘quvchilarni kelajakda tanlagan kasblarini fidoiylari, ta’limning keyingi turi va bosqichiga to‘g‘ri, to‘liq qamrab olish ishiga mas’uldir.

2.2. Ta’lim oluvchilarni kasbga yo‘naltirishga ta’sir qiladigan omillar

O‘zbekistonda zamonaviy bozor iqdisodiyotini shakllantirish borasida xalq xo‘jaligining barcha sohalari va bo‘g‘inlarining korxonalari o‘rtasidagi raqobat asosida jadal rivojlanishi kuzatilmoxda. Bu korxonalardagi raqobatlar fan-texnika, texnologiya rivoji jadallahishiga, ya’ni fan va texnika taraqqiyoti tezlashuviga olib kelmoqda. Shubu vazifani to‘laqonli amalga oshirish uchun esa albatta ta’limi tizimida raqobatga bardosh bera oladigan mutaxassis kadrlar tayyorlash vazifasi turadi.

Mazkur vazifalarni to‘la-to‘kis hal etish maqsadida mamlakatimizda 1997 yil 29 avgustda “Ta’lim to‘g‘risidagi” qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” qabul qilindi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida yuqori malakali, yuksak ma’naviy va axloqiy talabalarga javob bera oladigan kadrlar tayyorlashning milliy tizimini yaratishga qaratildi.

Yangi milliy dasturga o‘tish, tayanch ta’limi bosqichini tamomlagan o‘quvchiga o‘z xohish va intilishlariga ko‘ra ikki tipdagi ixtisoslashgan ta’lim muassasalarida majburiy-ixtiyoriy tartibda ta’limni davom ettirish imkonini yaratdi.

Mazkur ta’lim muassasalari o‘quvchilarga o‘z qobiliyatları, qiziqishlaridan kelib chiqib, kasb-hunar tanlash yo‘nalishida olib boriladigan maxsus ta’lim yo‘nalishini erkin tanlash imkoniyatini beradi.

Bugungi kunda aynan mazkur ta’lim muassasalari orqali yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini to‘g‘ri tashkil etish, uni aniq mexanizmini yaratish va faoliyatini yuritishga ehtiyoj sezilmoqda.

Kasb-hunarga yo‘naltirish deganda yoshlarni qiziqishlari, moyilliklari va shakllangan qobiliyatlariga ko‘ra va xalq xo‘jaligi, umuman, jamiyatning mutaxassislarga ehtiyojini hisobga olib ishga joylashtirishni optimallashtirishga qaratilgan psixologik-pedagogik va tibbiy tadbirlar majmui tushuniladi. Kasb-

hunarga yo‘naltirish ta’lim muassasalari tarbiyaviy ishining uzbeki bir qismi sanaladi, zero kasb-hunar tanlash o‘zining ijtimoiy foydali mehnatda ishtiroki zaruriyatini anglash sifatida shaxs shakllanishining muhim shartidir.

5 – sxema. Kasb-hunarga yo‘naltirishni o‘rganish

Mazkur mavzuni tahlil etishda o‘zining kasbiy kelajagini belgilashni shaxsning o‘z hayot yo‘lini faol qidirish jarayoni sifatida tushunishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Psixologik-pedagogik nuqtai nazardan qaralganda kasbiy o‘z-o‘zini belgilash jarayoniga ta’sir etuvchi omillarning 4 ta guruhi farqlanadi.

Birinchidan, ijtimoiy-iqdisodiy omillar. O‘z rivojlanishining turli bosqichlarida hayotga kirib kelayotgan jamiyat yoshlariga o‘z kuchini sarf etish uchun turli sohalarni taklif etadi. Bu birinchi galda, kasb-hunarlar spektri, ularning o‘zgarishi va rivojlanishi istiqbollari, jamiyatning u yoki bu mutaxassislarga ehtiyojiga taalluqli.

Ikkinchiguruhga ijtimoiy-psixologik omillarni kiritish mumkin. Bu, eng avvalo, insonning mablag‘i mazkur mukammal mablag‘iga qo‘shilganda, undan so‘ng o‘sadigan va tarbiyalanadigan ijtimoiy muhitdan iboratdir.

Ijtimoiy muhit ta'sirida shaxsning qadriyatlarni anglash kasblarning turli guruhlarga nisbatan ma'lum munosabati, o'ziga xos maqsadlar, stereotiplar va ustanovkalari shakllanadi.

Uchinchiguruhini asl psixologik omillar tashkil etadi. Bu shaxsiy qiziqishlar va moyilliklar, umumiylar, maxsus qobiliyatlar, aqliy va shaxsiy rivojlanish darajasi, xotira, diqqat, motorika va shu kabi xususiyatlari.

To'rtinchiguruh ham o'quvchining individual-psixofiziologik xususiyatlaridan iborat. Ular psixik jarayonlar kechishning dinamik-tavsiflarini belgilaydi va faoliyatning ma'lum ko'rinishlarini bajarishga ko'ra moslashuvchi, yo uni qiyinlashtiruvchi turli temperamentlar ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, kasb-hunarga yo'naltirishni ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik va tibbiy-fiziologik vazifalar majmui deb tushunmoq lozim, ularning maqsadi esa, har bir shaxsning individual xususiyatlari va jamiyatning kadrlar talablariga muvofiq keladigan kasbiy o'z-o'zini anglashni shakllantirishdir. Psixologik-pedagogik vazifalar ichida birinchi galda professional axborot berish va kasbiy maslahat tilga olinadi. Kasb-hunarga yo'naltirish maqsadini olib borishda ikki bosqich:

- Dastlabki;
- Chuqurlashtirilgan individual kasbiy maslahat bilan farqlanadi.

Dastlabki kasbiy maslahat – guruhda olib boriladigan maslahat, uning jarayonida kasb tanlash qoidalariga o'rgatish, kasb-hunarlar xilma – xilligi, qiziqishlar, moyilliklar haqida axborot berish amalga oshiriladi. Dastlabki kasbiy maslahat natijasi kasbiy reja shakllanishida yordam ko'rsatish, tanloving ongliligi va mas'uliyatliligi darajasini oshirish sanaladi.

Kasbiy maslahatning maqsadi o'quvchilarni kasbiy o'z-o'zini belgilash tahlili asosida u yoki bu ta'lim muassasasida o'qishni davom ettirish emas, balki, bir tomonidan, o'quvchining qiziqishlari, moyilliklari va imkoniyatlariga mos keladigan, boshqa tomonidan respublika xalq xo'jaligi tizimi uchun kerakli mehnat faoliyatini tanlashga yo'naltirishdan iborat.

Ta’lim oluvchilarni kasbga yo‘naltirishga ta’sir qiladigan omillar:

<p>Texnik qobiliyat- texnikani egallashga va texnika fanlarinio‘zlashtirishga bo‘lgan qobiliyat. Texnikaga, texnika ijodiyotiga bo‘lgan qiziqish, mashina va stanoklardaasboblar bilan ishlashga intilish, fizika, ximiya, matematika, chizmachilik va shu kabilarni muvaffaqiyat bilan o‘zlashtirish</p>	<p>Matematikqibiliyat-fikrlashningmatematik metodlarini egallash qobiliyati. Matematikaga bo‘lgan qiziqish, mantiqiy fikrlash, analiz qilish va umumlashtirishqobiliyati, matematikbilimlarnimuvaffaqiyatliegallahshvashu kabilalar.</p>	
---	--	--

<p>Tashkilotchilik qobiliyati qandaydir bir ishni qila olish va odamlarniuyushtira olish mahorati. Odamlar bilan tezda til topib ketish, odampsixologiyasini tushunish, odamlar o‘rtasida mehnatni to‘g‘ri taqsimlayolish, o‘z vazifasini halol bajarish, tirishqoq bo‘lish, o‘z xatti harakatlariga tanqidiy qarash va shu kabilalar</p>	<p>Adabiy-lingvistik qobiliyatadabiyfaoliyatga, tillarni o‘rganib olishga bo‘lgan qobiliyat. Nutqning yaxshi o‘sganligi, lug‘at boyligi rivojlanganligi, tillarni egallahsga, adabiyotni o‘rganishga qiziqishi, eshitib eslab qolish xotirasining kuchliligi, kuzatuvchanlik, assotsiatsiyalarning boy bo‘lishi va boshqa shunga o‘xshashlar</p>	<p>San’atga bo‘lgan qobiliyat – ijodiy tasavvurga egabo‘lish, obrazli fikrlash qobiliyati Rassom uchun ko‘rib tasavvur qilishningyorqinligi, rangva shaklni his qilish, aktyor uchundiksiya (talaffuz), mimika (imo-ishora), boshqalar qiyofasiga kira olish qobiliyati, nutqning ifodalibo‘lishi, tabiatdagi va tevarak-atrofdagi hayotda go‘zalnarsalarni ko‘ra bilish</p>
---	--	--

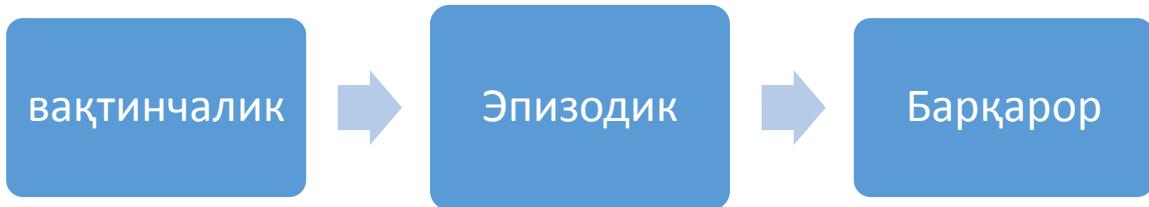
Chuqurlashtirilgan individual kasbiy maslahat insonni har tomonlama: uning moyilliklari, qiziqishlari, sog‘ligi va jismonan rivojlanishi, diqqat, tafakkuri darajasi va strukturasi, qo‘l mohirligi va harakatlari koordinatsiyasi, xarakter xususiyatlarini chuqur o‘rganishga asoslanadi. Bunda o‘qituvchilar va ota-onalarning fikri, ta’limning muvaffaqiyatliligi va referent guruhi xususiyatlari hisobga olinadi. Mazkur ma’lumotlarni umumlashtirishga nafaqat kasb-hunarga yo‘naltirish maqsadida, balki yoshlarni shaxs sifatida shakllanishiga ta’sir etuvchi omillardan biri deb qarash mumkin.

Qiziqish va mayllar -qiziqish deganda odamning u yoki bu predmetga qaratilgan faol bilish faoliyati tushuniladi. Kasb tanlashga nisbatan olganda qiziqishlar bu odamning muayyan mehnat sohasiga ijobiy munosabati, uning bilishga va faoliyat ko‘rsatishga bo‘lgan intilishidir.

Qiziqishlar o‘zining mazmuni, ko‘lami, uzoq davom etishi va teranligiga qarab bir-biridan farq qiladi. Qiziqishlarning mazmuni va ko‘lami odamning bilim darajasini hamda har narsaga qiziquvchanligini aks ettiradi. Qiziqishlarning teranligi va uzoq vaqt davom etishi ularning barqarorligini ko‘rsatadi.

Qiziqishlar o‘z taraqqiyoti mobaynida bir nechta bosqichdan o‘tadi. Dastlab ular vaqtincha, epizodik xarakterda bo‘ladi hamda muayyan bir predmetga nisbatan ijobiy munosabatda namoyon bo‘ladi. Bunday qiziqishlar rivojlantirib borilmasa, ular tez orada susayib ketadi yoki mutlaqo so‘nadi. U yoki bu predmetning chuqur va muntazam ravishda o‘rganib borilishiga, mehnat faoliyatining qiziqligan sohasiga sinchkovlik bilan kirishib ketilishiga qarab qiziqishlar mustahkamlanib, kuchayib borishi va asta-sekin barqaror qiziqishga aylanib qolishi mumkin. Bunday qiziqishlar ko‘pincha o‘sib, ulg‘aya borib, maylga — kishining muayan faoliyat bilan shug‘ullanishga bo‘lgan intilishiga hamda mazkur faoliyat turiga muvofiq keladigan mahorat va malakalarni takomillashtirib, doimiy ravishda o‘z bilimini oshirib borish uchun intilishiga aylanadi.

Agar qiziqishlar “bilishni istayman” degan formula bilan ifodalanadigan bo‘lsa, mayllar “bajarishni istayman” degan formula bilan ifodalanadi. hayvonlar to‘g‘risidagi kitoblarni o‘qishga bo‘lgan qiziqish hayvonot bog‘iga borib turishni yaxshi ko‘rish, “hayvonot olamida” deb ataladigan televizion ko‘rsatuvning birortasini qo‘ymay ko‘rib borish boshqayu, hakiqiy jonivorlarni har kuni parvarish qilish natijasida xosil qilinadigan bir olam quvonch boshqadir. Biz buni quyidagi oddiy sxemada ko‘rshimiz mumkin.

6-sxema Qiziqishlarni rivojlanish bosqichlari

Faoliyat ko‘rsatish mobaynida kishining mayllari faqat namoyon bo‘libgina qolmasdan, shu bilan birga uning mayllari shakllanib ham boradi. Shuning uchun mehnatning har xil turi tasodifan duch kelishini kutib o‘tirmay, u ishlarga ongli ravishda kirishib ketaverish kerak. Faqat turli yo‘nalishda olib borilgan faol faoliyatgina sizga o‘z mayllaringizni bilib olish va sinab ko‘rish imkonini beradi.

Shunday qilib, kasbni barqaror qiziqish, maylga muvofiq tanlash kerak ekan. O‘quvchilarni kasb-hunarga qiziqishlari, moyilligi, sog‘ligi va jismoniy rivojlanish kabi bir qator ko‘rsatgichlarini hisobga olib quyidagi anketa so‘rovnomasini (Kasb-hunar tanlash varaqasi) o‘tkazish orqali ularni o‘z yo‘nalshilarini tanlash imkoniyatini aniqlash mumkin bo‘ladi.

Kasb tanlash varaqasi.

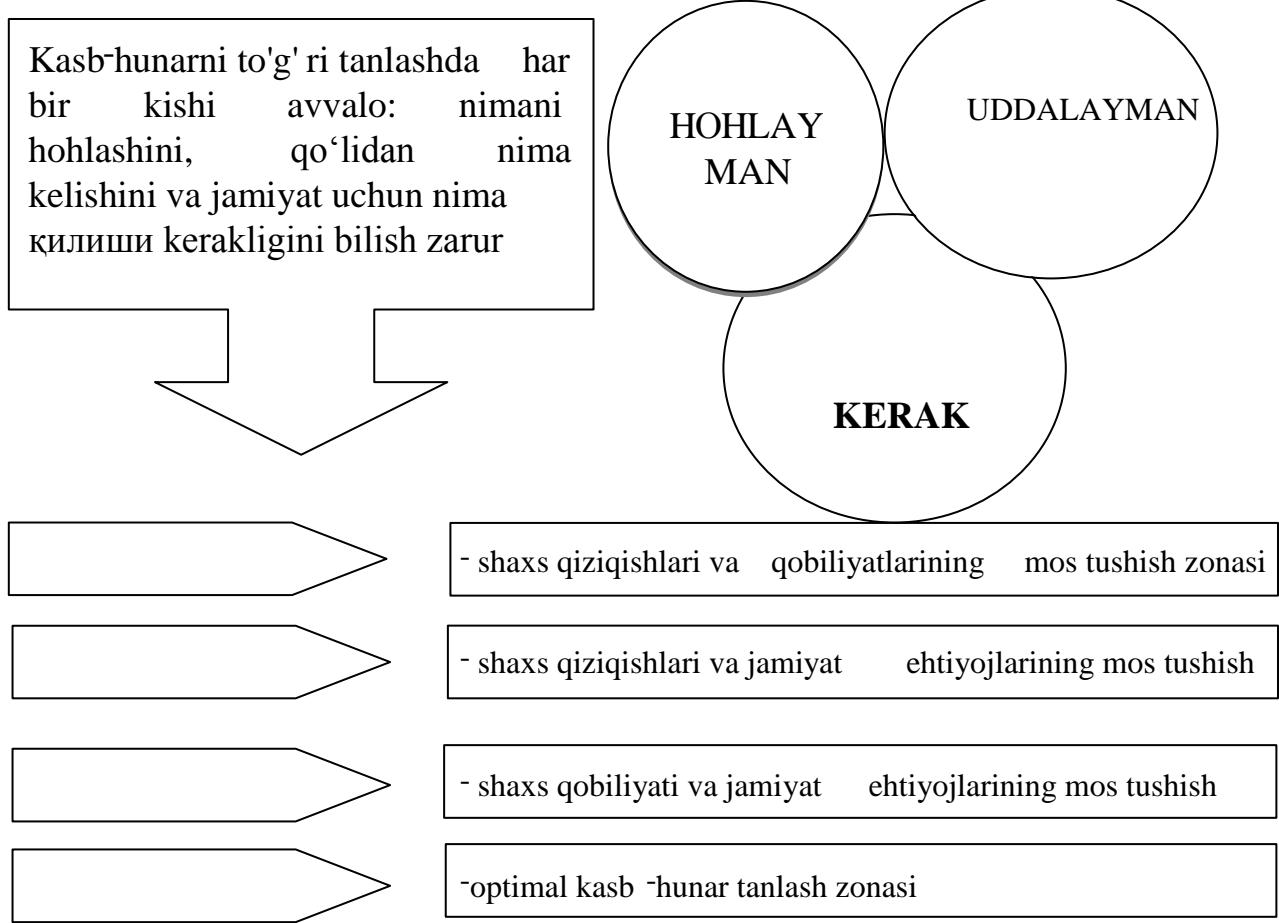
1. Ism va familiyangiz, tug‘ilgan yilingiz?
.....;
2. Kim bo‘lishni hohlaysiz va nima uchun?.....;
3. Jismoniy ma’lumotlar:
bo‘yingiz.....;
og‘irligingiz.....;
zaif sezgi organlaringiz (tagi chizilsin): ko‘rish, eshitish, xid bilish, ta’m bilish, paypaslab xis etish, muvozanat va boshqa.....;
zaif organlaringiz(tagi chizilsin va yozib to‘ldirilsin):o‘pka, yurak, mushaklar, qo‘llar, oyoqlar.....;
Keyingi 4 yil ichida boshdan kechirgan ko‘ngilsiz voqealar va og‘ir kasalliklar, ularning oqibatlari.....;
4. Qiziqish va maylingiz?.....;
5. Qaysi fanlarniyoqtirasiz?.....;
6. Qaysi yoqtirmaysiz?.....;
7. Bo‘sh vaqttagi mashg‘ulotingiz?.....;
8. O‘quv yili davomida nechta kitob o‘qidingiz?.....;
- 9.Qaysi to‘garakda qatnashdingiz?.....;
10. Kuzatuvchanlik, fikrlash va harakatning aniqligi, boshqalarni ishontira bilish, gapga-chechanlik, sabr-bardoshlilik va boshqa kabi xususiyatlariingiz (tagi chizilsin va yozib to‘ldirilsin).....;
11. Eng ma’qul ko‘rgan mashg‘ulotingiz (tagi chizilsin va yozib to‘ldirilsin): odamlar bilan hamkorlik (buyumlar yasash); jamoada yoki yakka holda ishlash; o‘tirib ishlash, tinch holatda ishlash; ko‘tarinkilikni, qiziqishni, kurashishni talab qiluvchi ishlarni bajarish; javobgarliksiz yoki javobgarli, tez harakat qilishni yoki sekin harakat qilishni taqazo etuvchi, tabiiy sharoitda, bino ichida bajariladigan ishlar, jismoniy kuch sarflashni talab qiladigan yoki talab qilmaydigan ishlar.....;
12. O‘z maktabingizda yoki yaqin atrofdagi maktabning IX sinfida qanday kasb va ixtisoslikni hohlaysiz?.....;
13. Qaysi kasb o‘zining hohlagan ihtisosga eng yaqin?.....;

14. Qaysi kasbni tanlashga qaror qildingiz va nima uchun?.....;
15. Tanlangan kasbingiz bo'yicha qo'shimcha nimalarni bilishni hohlaysiz?.....;
16. Kasbni tanlashingizga ota-onangiz qanday qaraydi?.....;
17. O'qish uchun qaysi Oliy o'quv yurtiga kirishni hohlaysiz?.....;
18. IX sinfni tamomlagach ishlash uchun qayerga borasiz yoki qayerda o'qiysiz?.....;
19. Boshqa qaysi kasblarni mamnuniyat bilan o'rganar edingiz?.....;
20. Qaysi kasb yoki ihtisoslikni butunlay yoqtirmaysiz?.....;
21. Kelajakda o'rta maktabni yoki Oliy o'quv yurtini bitirgandan yoki tanlangan kasbingizni o'rganib olgandan keyingi rejalaringiz?.....;

(maktabo'quvchining ismi sharifi)

Sinf rahbarining izoh va xulosalari

20__ -yil «__» ____
Yuqoridagilardan kelib chiqib tashxis markazlarida kasb-hunar tanlash etaplarini ko'rib o'tamiz.

7-sxema. Kasb-hunar tanlash etaplari

O‘rta umumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘latirishning tashxis jihatiga kasbiy yo‘nalganlik va bilishga qiziqishning rivojlanishi xususiyatlari, kasbiy reja mavjudligi va shakllanganlik darajasi, kasbiy motivlar xususiyatlarini aniqlash, shuningdek ayrim individual psixologik xususiyatlar tahlilini o‘z ichiga oladi. Asl konsultativ jihat dastlabki kasbiy maslahatning suhbat tarzida o‘tadigan yakunlovchi qismidir. Suhbatning o‘ziga xosliklari va vazifalari individual psixologik xususiyatlar, kasbiy tanlash vaziyati, kasbiy reja shakllanganligi darajasi, psixodiagnostika natijasida olingan ma’lumotlar xususiyatlari bilan belgilanadi.

2.3. O‘rtta umumta’lim mакtablarida kasbga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish metodik ta’minoti

Uzluksiz ta’lim tizimi rivojlanishining xozirgi sharoitida o‘quvchilar bilan olib boriladigan kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini takomillashtirish, ularni ongli kasb tanlashga, kelgusidagi kasbini o‘zi belgilashga tayyorlash umumta’lim muassasalarining muhim vazifalaridan sanaladi. Ushbu vazifalarni hal etish, mакtabda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishni ilmiy-metodik va dasturiy ta’minlash yuzasidan O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, psixologik-pedagogik Respublika tashxis markazi tomonidan quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borilmoqda:

- Kasb-hunarga yo‘naltirishning nazariy va uslubiy asoslarini yaratish;
- Uzluksiz kasb-hunarga yo‘naltirish dasturi;
- Mакtabda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining meyoriy asoslarimeyoriy hujjatlar, nizomlarni ishlab chiqish;
- O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazlari va maktablar uchun axborot, uslubiy, dasturiy materiallarni tayyorlash;
- O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik - pedagogik tashxis metodikalari (anketalar, so‘rovnomalari, testlar) ni tayyorlash, ularni o‘tkazish, natijalarini umumlashtirish va tahlil qilish;
- Turli yoshdagi o‘quvchilar uchun kasb-hunarga yo‘naltiruvchi o‘quv - ko‘rgazmali vositalar, rivojlantiruvchi o‘yinlarni tayyorlash;
- Maktablarning rahbarlari, psixologlari va o‘qituvchilari uchun kasbhunarga yo‘naltirish ishlarini tashkil etish yuzasidan uslubiy tavsiyalar va qo‘llanmalar yaratish.

2006-2007 o‘quv yilida Respublika tashxis markazi tomonidan o‘quvchilarni uzluksiz kasb-hunarga yo‘naltirish Dasturi ishlab chiqildi, Xalq ta’limi vazirligi tomonidan (2007 yil 5 fevraldagи 35-sonli buyruq) tasdiqlanib, amaliyotga kiritildi.

Ushbu dasturda kasb-hunarga yo‘naltirishning aniq maqsadlari, vazifa va yo‘nalishlari, mакtab o‘quvchilari bilan olib boriladigan kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining quyidagi bosqichlari belgilab berilgan:

Birinchi bosqich – “Kasblar alifbosi” bilan tanishish, erta kasb-hunarga yo‘naltirish;

Ikkinci bosqich – “Kim bo‘lsam ekan?” – boshlang‘ich kasb-hunarga yo‘naltirish;

Uchinchi bosqich – “Kasblar olamiga sayohat” – rivojlantiruvchi kasbga yo‘naltirish;

To‘rtinchi bosqich – “Men orzu qilgan kasb” – shaxsning kasbiy yo‘nalganligini shakllantirish va rivojlantirish;

Beshinchi - yakuniy bosqich - kasbiy moslashish, kasbiy o‘sish va shaxsning o‘z-o‘zini rivojlantirishi.

Ushbu dasturning bajarilishini ilmiy-uslubiy ta’minalash maqsadida quyidagi uslubiy ishlanmalar yaratilib, joylarga foydalanish uchun yetkazildi: 1-2-3-4 sinf o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish yuzasidan mashg‘ulotlar ishlanmalari, “Kasblar o‘yini” metodik qo‘llanmasi, “Kasblar alifbosi” ko‘rgazmali ommabop o‘quv qo‘llanmasi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning ilmiy-metodik va dasturiy ta’minoti “Kasb-hunarga yo‘naltirish Konsepsiysi”ning ajralmas qismi bo‘lib, har bir o‘quvchining kasb-hunar hamda kadrlar tayyorlash yo‘nalishlari (akademik litsey yoki kasb-hunar kolleji)ni tanlashda faol ishtirok etishini ta’minalashni nazarda tutadi.

Maktab kasb-hunarga yo‘naltiruvchi mutaxassisiga hozirda har bir o‘quvchida mustaqil kasb tanlashga ijobiy munosabatni, qiziqish hamda ehtiyojni shakllantirish birmuncha qiyin kechmoqda. Ilmiy nuqtai nazardan qaraganda shaxsning kasb tanlashi ijtimoiy, iqtisodiy, demografik, psixologik-pedagogik omillar ta’siriga bog‘liqdir. Bunda ayniqsa, O‘zbekistonda tarixan shakllangan faoliyat turlari, xalq hunarmandchiligi va zamonaviy kasb-hunarlar spetsifikasini belgilovchi milliy an’analar muhim rol o‘ynaydi.

Kasbga yo‘naltirish tizimini rivojlanishi va uning ta’lim tizimini rivojlanishidagi o‘rni shundaki, kasbga yo‘naltirish, o‘sib kelayotgan o‘quvchi yoshlar kasblar olami to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘lishlari, ularni keyinchalikda to‘g‘ri, o‘z imkoniyatlari, qiziqishlari va qobiliyatlariga asoslanib kasb tanlashlarini

ta'minlab berishdir. Bundan shu xulosa kelib chiqadiki, to‘g‘ri kasb tanlagan, shu, kasbini yetuk mutaxassisni bo‘lib yetishgan shaxs, keyinchalikda,birinchidan:

- Davr talabi, ya’ni davlatning kadr potensialini oshirishda;
- O‘zkasbini mutaxassisni bo‘lib yetishim, davlatning iqtisodiy, siyosiy va boshqa soxalariga o‘z xissasi qo‘shishda;
- Zamon talablariga mos ravishda, iqtisodiy rivojlanish templari bilan hamnafas bo‘lgan xolda o‘z bilim va saloxiyatlarini amalda qo‘llash va tizimdagи kamchiliklar va o‘zgartirish kerak bo‘lgan joylarini aniqlab va muammolarga to‘g‘ri yechim topłari, va x.k.z, kabi kriteriyylarga javob berib va shu xususiyatlarga ega bo‘lgan shaxslar, nafaqat o‘zi uchun, balki kelgusida, u yoki bu kasb egasi bo‘lgan taqdirda shu yo‘nalishni rivojlanishi va takomillashishi yo‘lida ish yuritishidir.

Kasb tanlashga inson hayotidagi eng muhim masaladir. Zero, real turmushda uning biror kasb – hunarni mukammal egallab, yetuk mutaxassis bo‘lishi zaruriy holdir. Albatta, insonning kasb – hunar bilan bog‘liq bolalikdagi his tuyg‘ulari, orzu – hayollari yoshga xos psixologik xususiyat bilan bog‘liq. Bolalikdagi kasb – hunar yoki mutaxassislik uchun zarur bilim, shaxs sifatlari va boshqa talablar e’tiborga olinmaydi. Inson orzularining reallikka aylanishi esa unda mas’uliyat va javobgarlik tuyg‘usini paydo qiladi.

Har qalay, o‘smirlik yoshida kasb tanlash yetakchi faoliyat sanaladi. O‘quvchi – yoshlar ertangi taqdiri haqida o‘ylashga majbur. Chunki ular oldida jiddiy hayotiy masala - kasb – hunar tanlash muammosi turadi. Ular kasb – hunar sohalarining ahamiyatli jihatlariga alohida e’tibor qarata boshlaydilar. Shu bois ham, ularning yoshlik davridagi o‘zgarishlar kasb tanlash va kasbning ahamiyatiga chuqur nazar solishga olib keladi. Bu esa ularning hayotda o‘z o‘rnini topish majburiyatini ko‘ndalang qo‘yadi. Kasb tanlash va unga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni bir necha turga ajratish mumkin. Ko‘pincha kasb tanlash motivlari shakllanishi quyidagilarga bog‘liqligi e’tirof etiladi:

- ota – ona (da’vati, kasb – kori, istak - xohishi);
- o‘qituvchi;
- o‘rtoqlar;

- tasodifiy tanlash;
- kasb – hunar to‘g‘risida to‘liq ma’lumotga egalik;
- kasbga qiziqish;
- mashg‘ur kishilar;
- kasbning jamiyatdagi nufuzi;

Demak,

kasbtanlashoddiyhoyihavasniemas,

balkianiqmaqsadvaonglifaoliyatnitalabetadi. Bumasalashaxsnингijtimoиyo‘zi – o‘zinibelgilashi.

Demak,

jamiyatoldidagimas’uliyatinihisqilishmuammosigaboribtaqaladi.

Chunkishaxso‘ziningindividuehtiyolaribilanijtimoiytalablarо‘rtasidagimuvofiqlikn ita’minalayolishilozim. Ko‘pinchashaxs, ayniqsa, o‘quv – yoshlarijtimoиyo‘z – o‘zinibelgilayolmasligiboishayotdabiormavqegaerishaolmaydi.

O‘spirin

–

yoshlarkasbegallashdakasb

–

hunarvamutaxassislikningijtimoиynufuzigaalohidae’tiborqaratadi.

Natijadakasblaro‘rtasidakeskintafovutlashuvkelibchiqadi. Aslidaharbirkasb

–

hunarvamutaxassislikningijtimoiyahamiyatimavjud.

Etikdo‘zyokitikuvchiningjamiyatdagio‘rnihisobchiyokisotuvchinikidankamemas.

Aytaylik, nunoqroqtadbirkordaniqtidorlitikuvchiko‘proqdaramadtopishimumkin.

Kasb to‘g‘risidagi tassavvurlar bilan real imkoniyatning muvofiq kelishi asosiy shartlardan biridir. Ba’zi o‘spirinlarning kasb to‘g‘risidagi tasavvurlari real imkoniyatidan ancha yiroq bo‘ladi. Bu ziddiyat salbiy natijaga olib keladi. Aksincha, imkoniyat real shart – sharoitga mos kelsa ijobiy natijaga erishiladi.

Masalan, hisobchi bo‘lish uchun bu soha oid bilimlarni o‘zlashtirish va ularni amaliyatga qo‘llay olish borasida yetarlicha qobiliyat va sabr – toqatni talab qiladi. Soatlab bir joyda o‘tirib ish bajarishi uchun insondan katta iroda bo‘lishi kerak. Faqat kasb to‘g‘risidagi tasavvurlarning o‘zagina mutaxassislik bo‘lib kamol topish uchun yetarli omil bo‘la olmaydi. Buni o‘quvchi – yoshlar ongiga muntazam singdirib borish lozim. Yuqorida bildirilgan fikr – mulohazalarga asoslanib aytish mumkinki, mutaxassis sifatida kamol topish uchun qator masalalarga e’tibor qaratilishi zarur:

- ❖ kasbni ongli ravishda tanlash;

- ❖ kasb egallash uchun aniq maqsad qo‘yish;
- ❖ kasb to‘g‘risidagi tasavvurlarning real hayotdan uzoq emasligi;
- ❖ egallanadigan kasbning ijobiyligi jihatlari bilan bir qatorda amaliy faoliyatda duch kelinadigan qiyinchiliklar xaqida tasavvur qila bilish;
- ❖ kasbiy motivlarni chet omillar ta’sirida emas, shaxs ehtiyojidan kelib chiqqan holda shakllantirish;
- ❖ kasbning ijtimoiy nufuzi va qadr – qimmatini yaxshi bilish;
- ❖ mutaxassis sifatida kamol topish uzoq vaqtini talab etishini anglash va boshqalar.

Ushbu masalalarga e’tibor berish kasb egallamoqchi bo‘lgan har bir o‘spirin, qolaversa, o‘qituvchi va ota – ona uchun o‘ta muhim hisoblanadi.

Jamiyatda yashash uchun odam ma’lum mehnat faoliyatiga tayyorlangan bo‘lishi shart. Xalq ommasi bu zaruriyatni doimo tushunib kelgan. Shuning uchun ham o‘sib kelayotgan yosh avlodni mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash xalq, jamiyat burchi bo‘lib qolgan.

Mehnatning to‘g‘ri tashkil qilinishi sog‘lom, jismonan baquvvat insonni tarbiyalab voyaga yetkazish vositasidir. Odatda, jismoniy mehnat bilan shug‘ullanadigan odamlar mushaklari yaxshi rivojlangan, tana tuzilishiga, sog‘lom o‘pka va baquvvat yurakka, meyoriy ruhiy tizimga ega bo‘ladilar. Mehnatda odamning sezgi a’zolari rivojlanadi va takomillashadi, bu esa uning estetik tarbiyalanishi va har tomonlama kamol topishida katta ahamiyatga egadir. Mehnatning aqliy kamol topishidagi roli ham beqiyosdir.

Tarbiyaviy ishlarga kompleks yondashuvni amalga oshirishda mehnatning ahamiyati, ayniqsa kattadir. Odam kuchi stadigan mehnat qila olishi bilangina jamiyatga foydali, ma’naviy – siyosiy, mehnat va ahloqiy tarbiyani mujassamlashtira oladigan, kattalar bilan mehnat qila olidagan, kattalar bilan mehnat qila oladigan kishi bo‘lib yetishushi mumkin. o‘z navbatida g‘oyaviy – siyosiy, ahloqiy, aqliy, estetik va jismoniy tarbiya bolalarda mehnatga va kelajakda egallaydigan kasblarga nisbatan muhabbatini, ijodiy tashabbuskorlikni, nazorat bilimlarni amaliyotda qo‘llashni shakllantiradi, ularning kasb – hunar malakasi ko‘nikmalarini tezroq egallahlariga imkoniyat yaratadi.

Sog‘lom avlod jamiyatning katta boyligidir. Bu esa halq farovonligiga olib keladi. “O‘rta, kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, qishloq aholisining turmush darajasini yaxshilash asosidagina iqtisodiyotimizning barqaror taraqqiyotiga erishamiz, xalqimizning farovon hayotini ta’minlashimiz mumkin” – deb ta’kidlaydi I.A.Karimov.

Yangidan tashkil etiladigan ishlab chiqarish korxonalari uchun kadrlar tayyorlashga kirishishdan oldin kishilik jamiyatida odamni mehnatga tayyorlash, yoshlarni kasb tanlashga yo‘llash haqida qisqa, tarixiy axborot berishni maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Odam o‘zi uchun oziq – ovqat, kiyim – kechak, uy – joy singari hayotiy zarur ehtiyojlarini qondirish uchun mehnat qiladi. U tabiatga ongli ta’sir eta boshlagan davrdan boshlab, mehnatni o‘z ma’naviy ehtiyojlarini qondirish manbai, deb qarashi bilan uning mehnat faoliyati ham paydo bo‘ladi.

O‘z ishining mohiri bo‘lgan odamga uning qaysi mehnat turi bilan shug‘ullanishi befarq bo‘lmaydi. O‘zi uchun sevimli va foydali bo‘lgan mehnat bilan shug‘ullanganda, uni mukammal egallaganda, o‘z aql – zakovatini ishga solganda, ijodiy yondoshgandagina chuqur ma’naviy qoniqish hosil qilib mehnat qilishi, tashabbuskorlik namunasini ko‘rsatishi mumkin.

Bizning jamiyatimizda faqat moddiy manfaatdorlik nuqtai nazaridan emas, balki o‘z kasbini sevish, xalqi og‘irini yengillashtirish kabi ma’naviy qoniqish bilan mehnat qilayotgan odamlar har doim qadrlab kelingan.

“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun Respublikamizda keng miqyosda amalga oshirilayotgan ta’lim islohatlarining huquqiy – me‘yoriy asoslarini ta’minlab bergen asosiy hujjatdir. Ushbu Qonun fuqarolarga ta’lim – tarbiya berish, kasb – hunar o‘rgatishning huquqiy asoslarini belgilaydi hamda har kimning bilim olishdan iborat Konstitutsiyaviy huquqini ta’minlaydi. Ushbu dasturiy hujjatda qayd etilgan maqsad va vazifalarini amalga oshirish uchun o‘quvchilarni kasb – hunarga yo‘llash samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi mashg‘ulotlarni samarali o‘tkazish texnologiyasini ishlab chiqish lozim. Buning uchun, birinchidan, o‘quvchilarni darsdantashqari mashg‘ulotlarda kasbga yo‘naltirish samaradorligini oshiruvchi

metod va nazariyalarni tahlil qilish, ikkinchidan, mashg‘ulotlarni tashkil etishning zamonaviy shakllaridan foydalanish, uchinchidan har bir o‘quvchining individual fazilat va sifatlarini to‘laroq e’tiborga olish muhim hisoblanadi.

Darsdan tashqari mashg‘ulotlarda kasblar to‘g‘risida ma’lumot berish, kasbga yo‘llash, kasbiy yo‘l – yo‘riq ko‘rsatish, kasbiy va iqtisodiy tarbiya, pedagogik – psixologik tashxis ishlariga asoslanilgan pedagogik texnologiyani amalga oshirish jarayonini, boshqacha aytganda, o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishning umumiyligini tuzilmasini sxematik tarzda tasvirlab ko‘rsatishimiz mumkin.

Bunda pedagogik tadqiqotlarda asoslab berilgan o‘quv jarayonini loyihalash bosqichlariga amal qilish maqsadga muvofiq, ya’ni:

- **birinchi bosqichda** – amalga oshiriladigan texnologiyaning maqsadini, o‘quvchilarni kasb – hunarga yo‘llash ishlari samaradorligini oshirishga ularning darsdan tashqari mashg‘ulotlari mazmunini takomillashtirish orqali erishish;
- **ikkinchi bosqichda** – shakllantirilgan maqsad asosida uni amalga oshirish yo‘llarini belgilab olish, ya’ni darsdan tashqari mashg‘ulotlarning o‘quvchilar ehtiyoji va qiziqishlariga javob bera oluvchi eng maqbul majmuasini asoslash; o‘quvchilarni mashg‘ulotlarga jalb qilishda ixtiyorilik mezonini maxsus tanlov metodi bilan uyg‘unlashtirish, darsdan tashqari mashg‘ulotlar mazmunini tanlashda individual va individual–tabaqlashtirilgan metodlardan o‘rinli foydalanish;
- **uchinchi bosqichda** – darsdan tashqari – qari mashg‘ulotlar tizimi orqali o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish samaradorligini oshirish maqsadida ularning shaxs sifatlarini tashxis qilish metodikasini amalga oshirish.

Darsdan tashqari mashg‘ulotlar bir tomonidan, dars jarayonining uzviy davomi bo‘lsa, ikkinchi tomonidan, o‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llash imkoniyatlarini ancha kengaytiradi.

An’anaviy metodikaga ko‘ra darsdan tashqari mashg‘ulotlarga o‘quvchilar ixtiyorilik asosida jalb qilingan. Lekin mashg‘ulotlarni tashkil etishning ushbu shakli bir qator ijobjiy tomonlari bilan birga jiddiy kamchiliklarga ham ega. Jumladan, tajribalardan ma’lum bo‘ladiki, o‘quvchilarning darsdan tashqari

mashg‘ulotlarga nisbatan mas’uliyatsiz munosabatda bo‘lishi berilgan topshiriq va vazifalarni bajarishda intizomsizlik, jamoaga aloqador umumiy maqsadlarni hurmat qilmaslik kabi salbiy holatlar mashg‘ulotlarning samarasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur salbiy omil ta’sirini kamaytirish va o‘quvchilar ehtiyojlarini to‘laroq qondira oladigan darsdan tashqari mashg‘ulotlar shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun dastlab o‘quvchilarning qiziqish doirasini belgilab olish hamda ularni kasbga yo‘naltirish uchun xizmat qiluvchi mashg‘ulotlar shaklini to‘g‘ri tanlash kerak. Buning uchun maxsus test – so‘rovnoma ishlab chiqish zarur.

Darsdan tashqari mashg‘ulotlar o‘quvchilarning o‘z iqtidorini, mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyatlarini yorqinroq namoyon etishi uchun keng imkoniyatlar ochib beradi. Bu hol o‘quv dasturida ko‘zda tutilganidan ko‘ra murakkabroq vazifalar qo‘yishga va ularni hal etishga asos bo‘ladi. Ixtiyorilik mezonining o‘quvchi qiziqlislari bilan uyg‘un holatda qo‘llanilishi o‘quvchilar tashabbuskorligi yuqoriroq bo‘lishini ta’minlaydi. Shu tufayli darsdan tashqari ish jarayonida kasb – hunar ta’limining asosiy vazifalarini bajarish bo‘yicha yaxshi natijalarga erishiladi.

Yuqorida aytib o‘tilgan fikrlar kasbiy tarbiya asosidagi darsdan tashqari mashg‘ulotlar vazifalarini quyidagicha ifodalash imkonini beradi:

1. mehnat yoki kasb – hunar ta’limi davomida o‘quvchilar olgan bilim va ko‘nikmalarni mustahkamlash, umumlashtirish hamda kengaytirish;
2. unumli mehnatga asoslangan ijodiy faoliyatga o‘quvchilarni jalb qilish;
3. hozirgi zamon ishlab chiqarish asoslari haqidagi tasavvurni kengaytirish;
4. xalq xo‘jaligining zamonaviy ehtiyojlari asosida kasb tanlashga tayyorlash;
5. mehnatga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirish.

Darsdan tashqari mashg‘ulotlar turli shakllarda amalga oshiriladi. Bir so‘z bilan aytganda, ta’lim muassasalarida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishga asoslangan darsdan tashqari mashg‘ulotlarning barcha shakllaridan foydalanish shubhasiz, samarali natijalarga olib keladi.

Insonlarning barcha jabxalarda, ya’ni aqliy, ma’naviy, jismoniy, kasbiy yo‘nalishlarda rivojlanishining asosiy zamini ham madaniyat va u haqdagi bilim –

tushunchalar majmuasi hisoblanadi. Biroq kishining kasb madaniyati amaliy faoliyat, mehnat, o‘qish, izlanish, tajriba orqali mustahkamlanadi.

Albatta, o‘quvchining kasb madaniyatini belgilovchi qator omillar mavjud. Ulardan biri o‘qituvchining dasmi zamonaviy tashkil eta bilishi, to‘g‘rirog‘i, o‘tadigan darsning zamonaviy bo‘lishidir. O‘qituvchi o‘z faoliyatini hamisha tanqidiy tahlil etishi, mahoratini oshirishi, ishga ijodiy yondasha bilishi, o‘quvchilarga namuna bo‘lishi lozim. Bundan tashqari, u doimo o‘quv – tarbiyaviy jarayonni takomillashtirib borishi zarur.

Hozirgi vaqtida o‘quvchilarni kasb – hunarga, mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash muhim vazifadir. O‘qituvchining bu boradagi muvaffaqiyatining eng asosiy ko‘rsatkichi, bu – dars sifatidir. Chunki xuddi ana shu dars jarayonida o‘qituvchining kasb madaniyatini, shaxsini, o‘quvchilar bilan o‘zaro munosabatini, mahoratini, o‘z kasbiga bo‘lgan e’tibor – qiziqishini, kasbiy layoqatini, o‘quvchilarning bilim olishi, darsliklardan foydalanishi va tarbiyalanganlik darajasini kuzatish hamda ularga baho berish mumkin bo‘ladi.

Kasb – hunar ta’limi muassasalarida predmetlardan, maxsus fanlardan beriladigan darslar zamonaviy bo‘lishi uchun o‘qituvchi hozirgi zamon pedagogikasi yutuqlari, texnikasi va texnologiyasi, didaktika va o‘qitish metodikasini juda puxta o‘zlashtirgan bo‘lishi lozim.

Hozirgi vaqtida dars sifati va samaradorligini oshirish uchun uchlik prinsipi, ya’ni ta’lim, tarbiya, o‘quvchining rivojlanishi (shaxs yo‘nalishi va kasbiy sohalarda) birligi o‘ta muhimdir. Bu maqsadga yo‘naltirilgan holda o‘quvchilarga tarbiyaviy va rivojlantiruvchi ta’siri ko‘rsatishni talab etadi. Zero, o‘z – o‘zidan o‘zlashtirilgan bilim bu hali avtomatik ravishda o‘quvchilarning ma’naviyati, shaxsi, dunyoqarashi shakllanishi imkoniyatini beradi degan so‘z emas. O‘qituvchi o‘quvchi shaxs bo‘lib yetishishi uchun qator ijtimoiy tadbirlarni amalga oshirishi lozim. Ta’lim – tarbiyada ularni nazarda tutmasdan turib, muvaffaqiyatga erishib bo‘lmaydi. Bu o‘quvchilarni milliy istiqlol mafkurasi, milliy g‘oya, milliy qadriyatlar, diniy va dunyoviy bilimlar orqaligina yetuv shaxs qilib tarbiyalash mumkinligini ko‘rsatadi.

O‘quvchi ta’lim va tarbiya beruvchi, madaniyat eltuvchidir. Shu bois uning jamiyatda alohida o‘z o‘rnii bor. Biroq ko‘p narsani bilish, bu hali donishmandlik belgisi yoki saboq berish huquqi degani emas. Pedagogika fani qoidalarini bilmasdan turib, o‘qituvchi kasbiy madaniyatini yuksaltira olmaydi. Kasbiy madaniyat –kasbiy sohada yutuqlarga erishmoq natijasi. Kasbiy sohada o‘qituvchi muvaffaqiyatga erishishi uchun u mashg‘ulotlarga tayyorlanishda didaktik yo‘nalishda ishlab chiqilgan darsni tashkil etish qoidalariga tayanishi lozim:

- ✓ **birinchi** – ayni darsning maqsadini aniqlash, ya’ni nimaga erishish lozimligini belgilash;
- ✓ **ikkinchisi** – o‘rganiladigan materialning hajmini aniqlash, ya’ni materialni qo‘yilgan maqsad va o‘quvchilarning imkoniyatlariga qarab belgilash, bilimni amaliyot bilan bog‘lash;
- ✓ **uchinchisi** – darsning didaktik masalalarini shakllantirish, ularni ketma – ket hal etish natijasida maqsadga erishish;
- ✓ **to‘rtinchisi** – qo‘yilgan maqsadga muvofiq holda uslub va usullarning eng maqbul birligini tanlash;
- ✓ **beshinchisi** – darsni aniq tashkil etishni ta’minlash uchun uning tuzilishini aniqlash, reja asosida o‘rganilishi, yaxlitligi, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining birligi, o‘qituvchining o‘quv – bilish jarayonini boshqara bilish imkoniyati;
- ✓ **oltinchi** – darsda rejlashtirilgan barcha didaktik masalalarni hal etish va ularni o‘quvchilarga uyga vazifa tarzida bermaslik.

Mashg‘ulotlarni ana shu tarzda tashkil etish o‘qituvchining kasbiy madaniyati elementlaridan biridir.

Umuman, sivilizatsiya insonning Inson sifatida shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Aynan insonning madaniyat yarata bilish qobiliyati uni hayvonot olamidan keskin ajratib turadi. Aynan madaniyatning rivojlanish darjasini bilan inson evolyutsiyasi (tadrijiy takomili) ning quyi va yuqori bosqichlari bir – biridan farq qiladi.

Insonning har qanday vazifasi tashqi olam bilan bog‘liq. Biz tevarak – atrofdagi odamlarni kuzatib, o‘ylaymiz, mulohaza yuritamiz va ulardan ko‘p narsalarni o‘rganamiz. Jamiyatda to‘plangan bilimlar asosida inson o‘zining turli qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Shubhasiz, o‘qituvchining kasb madaniyati uning kasb mahorati, kasbiy sohadagi ijodkorligi bilan belgilanadi. O‘qituvchi mahoratini aniqlashda uning faoliyati Davlat ta’lim standartlari talablari va pedagogik shartlarga nechog‘lik mos kelishi nazarda tutiladi. Lekin o‘qituvchi mahorati faqat shu bilangina belgilanmaydi.

O‘qituvchi ta’lim tizimida va pedagogik jarayonda o‘zini bunyodkor sifatida his etishi va anglab yetishi lozim. Pedagog voqelikda o‘z o‘rnini baholay olmas ekan, undan hech qachon ijodkorlikni talab etib bo‘lmaydi. Holbuki, kasb madaniyati, kasbmahorati, pedagogikadagi muvaffaqiyat pedagogik ijodkorlikka bog‘liqdir.

XULOSA

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti hamda Vazirlar Mahkamasiningo ‘sibkelayot ganyoshav lodnitarbiyalashborasi dagi Farmon va Qarorlarining qabulqilinishiyoshlartarb iyasi gamut asaddibo ‘lganda valtidoralarivajamo attashkilotlarining goldigajamiyatimiz ke lajagibo ‘lган farzandlarimizni harto monlamayetukinsonqilib tarbiyalash dekmas’ uliyatl ivazifalarniqo ‘ymoqda.

Shuo ‘rinda respublikamizda O‘zbekiston Respublikasining “Ta’limto ‘g ‘risida” giqonuni fuqarolarga ta’lim, tarbiyaberish, kasb-hunaro ‘rgatishning huquqiyasoslarini belgilaydi hamda harkimning bilimolish daniborat konstitutsiyaviy huquqinita’ minlashga qaratilgan.

Bitiruv malakaviy ishini tayyorlash jarayonida o‘rtta umumta’lim mакtablarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini adabiyotlardan o‘rgandik va olingan ma’lumotlar asosida quyidagi xulosalarga keldik.

Xulosaqilibaytgandao ‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish milliy hunarmanchilik Sharqxalqlarining qadimiyo qadriyatibo’lib, uasrlardavomida ma’naviyati, uy-xayollari, orzu-istaklarinio zidaifodalab kelayotgansan athisoblanadi.

Uningo’ zigaxos milliylik xususiyatlari, ta’limiy-tarbiyaviyimkoniyatlari, ustashogirdan’ analario’ rtasidagi jaxloq-odobme’zoni, madaniyati, yoshavlodda hunarmandchilikka bigamehr-muhabbatinio’ stirishdamuhimahamiyatga egadir.

Bundan kelib chiqib o‘quvchilarda yoshligidan kasb- hunarga yo‘naltirish ishlarini olib borish maqsadga muvofiq deb o‘ylayman va o‘z takliflarimni quyidagicha ifodalayman.

Birinchidan – o‘rtta umumta’lim mакtablarida Mehnat (texnologiya) ta’limiga oid yangicha darslarni tashkil etilishi va o’tkazilishini o‘rganish.

Ikkinchidan – o‘rtta umumta’lim mакtablarida kasb-hunarga yo‘naltirish sohasida faoliyat olib borayogan pedagog vamuhandis-pedagoglarini qaytatayyorgarlikdano tkazishning qisqa vauzoq muddatlianiqrejasiniishl abchiqish, uningo’ zmuddatida bajarilishinita’ minlash.

Uchunchidan - mehnat ta'limi darslarida ilg'or pedagogik ususllaridan foydalanishning pedagogik shart- sharoitlarini o'rganish.

To'rtinchidan – mehnat ta'limi darslarida amaliy mashg'ulotlarda kasb-hunar tanlashga oid ilg'or pedagogik usullarni qo'llash bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar ishlab chiqish, ishlab chiqilgan uslubiy ko'rsatma va tavsiyalarni amaliyotda sinab ko'rish.

Beshinchidan - o'quvchilarni mehnat ta'limi darslarida bilim ko'nikma va malakalarni shakllantirish va kasb-hunarga yo'naltirish kabi masalalarni amalga oshirilishni rejalashtirilib, ularni har biri izchil tadqiq qilishni amalga oshirish.

Bugungikunumumta'limmaktablarimehnatta'limifanlarigao'quvtarbiyajarayon initashkilqilishningo'quvustaxonalaridaishniyo'lqaqoyilishinio'zxususiyatlarigavani hoyatharbirsinfo'quvchilariga, ularni o'sishiga, turlichayondashuvigabog'liqdir. O'tiladigandarsmashg'ulotlarinisamaralitashkiletiganda, ya'nimehnatdarslaridazamontalabigamosijodiybuyumlartayyorlashnitashkiletiganda ginao'quvchilarnimetallargaissiqlayinishlovberishasoslarinio'rganishgaoqidishigabo'lganishtiyooqlariortadi. Buo'quvchilarnikasbhunargaqiziqtirishbilanbirqatordao'zlaritayyorlaganbuyumlarniqanchalikchiroylivam ustahkamchiqishi, ulardashunchalikruhiyzavqolishlarigasababbo'ladi.

Mehnatta'limifanidarslaridao'quvchilargaijodiybuyumlarnio'lchashda, kasbhunargaqiziqishuyg'otish, ijtimoiyunumlimehnatqilabilishgae'tiborberishishlarinitashkiletishgaqaratilishibizningishimizningasosiymaqsadibo'lib,

busohadaolibborilayotganishlardanasosanzaruriyuyjihozlarinitayyorlashnitashkiletadi.

Ularnitayyorlashbilanbirgao'quvchilarestetikzavqoladilar, o'zqilayotganishlaridanulardamam'nunlikhissipaydobo'ladi vaularo'zkuchlarigayanadaishonaboradilar.

Buyumlartayyorlashdaishlatiladiganmaterialnichidamliliginibilish, ularniishlatishdagita'siretuvchiomillainio'rgatishhamo'tamuhimdir.

Harbiro‘quvchilarnijodiyfikrlashga,
mahsulotyaratishdaiindividualfaoliyatniyanadarivojlantirishga,
hamijodiyhamestetikdidnishakllantirishgae’tiborniqaratishmuhimahamiyatkasbetadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T.: O`zbekiston, 2009.
2. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Oliy ta’lim Me‘yoriy hujjatlari" – T.: “Sharq”, 2001.
3. “Ta’lim to`g`risida” O`zbekiston Respublikasining Qonuni "Oliy ta’lim Me‘yoriy hujjatlari". – T.: “Sharq”, 2001.
4. Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to`g`risida: O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 16-avgustdagи 343-sonli qarori Ma’rifat gazetasi. – 17.08.2001. – №121.
5. Qodirov B. «Ta’lim tizimidagi islohotlar maqsad va yo`nalishlar». T. «O`zbekiston» - 2000 y.
6. Azizzo`jayevaN.N. "Pedagogiktexnologiyalarvapedagogikmahorat".T.: Nizomiy, 2003.
- 7.Yo`ldoshev J.G. "Yangi pedagogik texnologiya: yo`nalishlari, muammolari, yechimlari". – «Xalq ta’limi» jurnali, 1999, №4, 4-12 betlar.
8. Boltaboyev S.A., Magdiyev O.SH., Sattorov V.N., Avazboyev O.I. "Mehnat va kasb ta’limi metodikasidan o‘quv mashg‘ulotlari". Uslubiy qo‘llanma. 2002.
9. Davlatov K. "Mehnat va kasb ta’limi, tarbiyasi hamda kasb tanlash nazariyasi va metodikasidan amaliy mashg‘ulotlar". Pedagogika instituti o‘quvchilari uchun qo‘llanma. – T.: «O‘qituvchi», 1995.
10. Magzumov P.T., Antonov A.F. va boshqalar. "O‘quvchilarni mehnat va kasb tanlashga tayyorlash". - T.: «O‘qituvchi», 1991.132-bet

Internet manzillari:

1. [www.bilimdonuz](http://www.bilimdonuz.uz).
2. [www.tgeu.uz.-TDIU](http://www.tgeu.uz/-TDIU) veb sayti.
3. www.ziyonet.uz
4. www.uforum.uz
5. www.pedagog.uz